

UNIVERZITET SINGIDUNUM

**Departman za poslediplomske studije
Master studijski program poslovne ekonomije**

M A S T E R R A D

MENADŽMENT REVIZIJSKOG ANGAŽMANA

Mentor:

Prof. dr Milovan Stanišić

Kandidat:

Svetlana Radmilović 400296/2012

Beograd, 2014.

SADRŽAJ

PRVI DEO

UVODNA RAZMATRANJA.....5

1.1. Predmet istraživanja.....	7
1.2. Aktuelnost i značaj.....	7
1.3. Ciljevi istraživanja.....	8
1.4. Hipoteze istraživanja.....	8
1.5. Metod istraživanja.....	9
1.6. Struktura rada.....	9

DRUGI DEO

OSNOVE PLANIRANJA REVIZIJE.....10

2.1 Korporativna strategija i uspeh revizorske kompanije na tržištu.....	11
2.1.1 Građenje vrednosti za kupce.....	11
2.1.2 Potpuna satisfakcija kupaca.....	11
2.1.3 Privlačenje, zadržavanje i razvoj klijenata.....	12
2.1.4. Građenje lojalnosti.....	13
2.2 Faze revizije.....	13
2.3 Potreba za ugovaranjem i planiranjem revizije.....	14
2.3.1 Zaključivanje na osnovu ograničenog posmatranja.....	15
2.4 Regulativna osnova za planiranje revizije	15
2.5 Osnove opšte revizijske strategije.....	16
2.6 Planiranje revizije.....	18
2.6.1 Planiranje potrebnog osoblja.....	19
2.6.2 Utvrđivanje nezavisnosti.....	20
2.6.3. Pribavljanje informacija o poslovanju.....	20
2.6.4 Mogućnost obavljanja revizije.....	20
2.6.5 Materijalnost i revizijski rizik.....	20
2.6.6 Greške, nepravilnosti i kriminalne radnje.....	20
2.6.7 Povezana pravna lica.....	21
2.6.8 Preliminarni analitički postupci.....	21
2.6.9 Opšta strategija revizije.....	21
2.7 Program revizije.....	22
2.7.1 Izmene opšteg plana revizije i programa revizije.....	23
2.8 Sumarni prikaz planiranja revizije.....	23

TREĆI DEO

POZNAVANJE POSLOVANJA KLIJENTA.....25

3.1 Poznavanje poslovanja klijenta.....	26
3.2 Prikupljanje informacija o novom klijentu.....	27
3.2.1 Sticanje saznanja o poslovanju klijenta.....	27
3.2.2 Postojeći klijenti.....	28
3.2.3 Utvrđivanje klijentovih razloga za reviziju.....	28
3.2.4 Revizorski tim.....	28
3.2.5 Prikupljanje informacija o delatnosti i poslovanju klijenta.....	29
3.2.6 Prikupljanje opštih informacija.....	29
3.2.7 Obilazak klijentovih objekata i kancelarija.....	29
3.2.8 Uvid u poslovnu politiku preduzeća.....	29
3.2.9 Utvrđivanje povezanih pravnih lica.....	29
3.2.10 Procena potreba za spoljnim specijalistima.....	30
3.2.11 Korišćenje saznanja o poslovanju klijenta.....	30
3.3 Prikupljanje informacija o zakonskim obavezama klijenta.....	30

ČETVRTI DEO

REVIZIJSKI RIZIK I MATERIJALNOST.....31

4.1 Pojam revizijskog rizika.....	32
4.2 Faktori rizika.....	33
4.3 Komponente revizijskog rizika.....	35
4.3.1 Inherentni rizik.....	35
4.3.1.1 Revizijski postupci u odnosu na inherentni rizik.....	36
4.3.2 Kontrolni rizik.....	36
4.3.3 Detekcioni rizik.....	37
4.4 Materijalnost u revizijskom riziku.....	38
4.4.1 Odnos između materijalnosti i revizijskog rizika.....	39
4.4.2 Odnos između materijalnosti i dokaza revizije.....	39
4.4.3 Odnosi između revizijskog rizika, dokaza revizije i materijalnosti.....	40

PETI DEO

PROCENA REVIZIJSKOG RIZIKA.....41

5.1 Procena rizika i interna kontrola.....	42
5.1.1 Postupci procene rizika od strane eksternog revizora.....	42
5.1.2 Inherentna ograničenja sistema interne kontrole.....	43
5.2 Procena komponenata revizijskog rizika.....	44
5.2.1 Procena inherentnog rizika.....	44
5.2.2 Procena kontrolnog rizika.....	45
5.2.2.1 Preliminarna procena kontrolnog rizika.....	45
5.2.2.2 Veza između procene inherentnog i kontrolnog rizika.....	46

5.2.3 Konačna procena kontrolnog rizika.....	46
5.2.4 Procena detekcionog rizika.....	47
5.2.5 Međuzavisnost između komponenti revizijskog rizika.....	48
5.3 Model revizijskog rizika.....	48
5.4 Primena MRS/MSFI i procena revizijskog rizika.....	50

ŠESTI DEO

OBAVLJANJE TESTIRANJA NA TERENU.....51

6.1 Obavljanje rada na terenu.....	52
6.2 Definisanje revizijske dokumentacije – dokaza.....	53
6.3 Dovoljnost adekvatnih dokaza.....	54
6.4 Četiri bazične revizijske procedure.....	57
6.5 Metode i tehnike testiranja	58
6.5.1 Struktura kadrova i supervizija revizije.....	59
6.5.2 Priroda revizijskih procedura.....	59
6.5.3 Vreme obavljanja revizijskih procedura.....	60
6.5.4 Obim revizijskih procedura.....	60
6.6 Kontrola rada revizora na terenu.....	60
6.6.1 Vremenski budžet i radne liste.....	62
6.6.2 Postavljanje stručnog osoblja.....	62

SEDMI DEO

UTVRĐIVANJE REVIZIJSKOG ANGAŽMANA I PLANIRANJE REVIZIJE PREDUZEĆA „POMORSKI SAOBRAĆAJ“ A.D.

KAMENARI.....63

7.1 Utvrđivanje uslova revizijskog angažmana.....	64
7.1.1 Priprema pisma o angažovanju.....	64
7.2 Pismo o angažovanju na reviziji kompanije „Pomorski saobraćaj“ A.D. Kamenari.....	65
7.3 Planiranje revizije preduzeća „Pomorski saobraćaj“ A.D. Kamenari.....	66
7.4 Izveštaj nezavisnog revizora o izvršenoj reviziji finansijskih izveštaja preduzeća „Pomorski saobraćaj“ A.D. Kamenari.....	73
7.5 Finansijski izveštaji klijenta „Pomorski saobraćaj“ AD Kamenari.....	75

OSMI DEO

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....77

DEVETI DEO

LITERATURA.....79

PRVI DEO

UVODNA RAZMATRANJA

Pod revizijom se podrazumeva postupak ispitivanja i ocene finansijskih izveštaja, na osnovu kojih se daje stručno mišljenje o realnosti i objektivnosti stanja imovine, kapitala, obaveza i rezultata poslovanja.¹

Namera ovim radom je razmatranje rizika koji prati revizijski angažman, modela revizijskog rizika, njegovih komponenti, moći modela da opiše ponašanje obavljanja revizije u revizijskom procesu na osnovu procene rizika, prihvatanje angažmana i obavljanje daljih postupaka u toku vršenja revizije.

Sve ima svoj početak i kraj. Reviziju možemo shvatiti kao neku vrstu putovanja. Koraci na tom putovanju mogu da se zamisle kao faze procesa revizije.

Kao posledica sve veće nestabilnosti i složenosti okoline u kojoj preduzeće posluje, u okvirima savremene globalne ekonomije sve više se ističu značaj i uloga koncepta rizika. Rizik nije nešto za šta se treba brinuti već nešto čime se treba baviti i kojim treba upravljati. Upravljanje rizicima uključuje analizu rizika i mudre poteze koji proizilaze iz boljeg razumevanja i opreznosti od posledica upravljanja u nesigurnom okruženju. Ključni proces u analizi rizika je identifikacija svih izvora materijalnih rizika čiji efekti mogu imati značajan ishod. Prema tome, analiza rizika, procenjivanje rizika i upravljanje rizicima su instrumenti modernog upravljanja.

Eksterni revizor je odgovoran za prikupljanje i procenu revizijske evidencije da bi bio u mogućnosti da izrazi revizijsko mišljenje razumnog uveravanja o tome da li finansijski izveštaji pružaju istinit i objektivan prikaz u skladu sa primenljivim okvirom finansijskog izveštavanja. Koncept razumnog uveravanja potvrđuje da postoji rizik za revizijsko mišljenje kada su finansijski izveštaji materijalno značajno pogrešni, poznat kao revizijski rizik ili rizik revizijskog angažmana.

Nezavistan revizor treba da planira i vrši reviziju da bi smanjio revizijski rizik na jedan prihvatljivo nizak nivo. Revizori to čine planiranjem i vršenjem revizijskih procedura da bi prikupili dovoljno odgovarajuće revizijske evidencije koja bi im pomogla da donesu razumne zaključke na osnovu čega će bazirati revizijsko mišljenje.

Revizor treba da osmisli i obavi dalje revizijske postupke čija su priroda, vreme i obim odgovarajući za procenjene rizike materijalno pogrešnog iskazivanja na nivou tvrdnje. Cilj je ustanoviti jasnu vezu između prirode, vremena i obima daljih revizijskih postupaka i procene rizika.

Pre nego što klijent bude prihvaćen, revizor treba da na osnovu opštih informacija o klijentu, utvrdi njegov integritet. Revizori koriste razne politike i procedure za donošenje odluke da li da prihvate novog klijenta ili nastave rad.

¹ <http://www.dri.rs/lat/revizije-o-reviziji.html>

1.1 Predmet istraživanja

Rizik je jedno od baznih načela revizije, pored materijalnosti i dokaza. Revizor se susreće sa dve osnovne vrste rizika u reviziji finansijskih izveštaja, a to su revizijski rizik i poslovni rizik.

Predmet našeg rada jeste prihvatanje revizijskog angažmana, procena rizika revizijskog angažman, planiranje revizije bazirano na procenjenom riziku, sprovođenje revizije na terenu i izrada revizijskog mišljenja.

Pre nego što prihvati angažovanje, revizor treba da pribavi preliminarna saznanja o delatnosti, vlasništvu, rukovodstvu i o poslovanju pravnog lica koji treba da bude predmet revizije, kao i da razmotri da li može biti pribavljen adekvatan nivo saznanja o poslovanju, kako bi se mogla uspešno obaviti revizija. Nakon prihvatanja angažovanja, treba pribaviti nove i detaljnije informacije, i vršiti dalje postupke revizije.

Tokom obavljanja revizije, revizor razmatra mnogobrojna pitanja na koje je potrebno dati i relevantne odgovore. Odgovore revizori mogu oblikovati shodno dokazima koji su prikupljeni tokom njihovog angažmana. Shodno tome, tokom revizije, revizori sa određenom dozom skepticizma razmatraju sve prezentovane i obelodanjene informacije, kako finansijske tako i nefinansijske, od kojih su sačinjeni i sami finansijski izveštaji.

1.2Aktuelnost i značaj

Sveobuhvatna i potpuna procena rizika je ključni pokretač u razvoju jednog efikasnog plana revizije.

Tokom preliminarne istraživanja klijenta, revizor prikuplja mnoge polazne informacije i upoznaje se sa poslovanjem klijenta, stiče osnovni uvid u inherentne rizike revizije, ima barem preliminarno mišljenje o tome koliko bi interne kontrole mogle biti jake, i približno zna koliko će mu vremena biti potrebno da završi reviziju.

Neophodnost otkrivanja procene rizika revizijskog angažmana u preduzeću leži u potrebi za uspehom u poslovnom haosu koji nas okružuje. Često se kaže da je poslovanje, na kraju krajeva, upravljanje rizikom. Rizici se javljaju svuda, tako da ništa nije sigurno. Način upravljanja tim nesigurnostima vodi do uspeha ili neuspeha. Ovo posebno važi za svet revizije.

Rizici, kao i način na koji se njima rukovodi od strane organizacije, trebaju biti nezavisno procenjeni od strane revizora. Rezultati ovakve procene pružaju odgovarajuću revizorsku pokrivenost određenog rizika.

Obzirom da je primarni cilj revizije izražavanje nezavisnog ekspertskog mišljenja o realnosti finansijskih izveštaja, postaje savršeno jasno da svi navedeni postupci planiranja revizije omogućuju revizoru da na najbolji mogući način izvršava svoju ulogu čuvara javnog interesa i podizanja kvaliteta finansijskog izveštavanja, kao bitne poluge društvenog blagostanja na određenom ekonomskom prostoru.

1.3 Ciljevi istraživanja

Naučni cilj je deskripcija elemenata prilikom vršenja revizijskog angažmana.

Njihova uslovljenost proizvodi pozitivne efekte koji se ogledaju u boljem poslovanju, merama zaštite i smanjenom količinom rizika prilikom izdavanja mišljenja o poslovanju nekog preduzeća.

Društveni cilj je primena Međunarodnih standarda revizije koji nam omogućavaju bolje upoznavanje klijentovog poslovanja, da uspostavi standarde i pruži smernice o konceptu materijalnosti i njegovoj vezi sa revizijskim rizikom, uputstva i smernice za efikasno planiranje i sprovođenje daljih postupaka revizije.

1.4 Hipoteze istraživanja

Generalna hipoteza:

- ❖ Planiranjem revizije bavi se Međunarodni standard revizije (ISA 300) – Planiranje revizije. Ovaj Međunarodni revizijski standard bavi se revizorovom odgovornošću da planira reviziju finansijskih izveštaja. Planiranje revizije uključuje ustanovljavanje opšte strategije revizije za angažman i izradu plana revizije. Cilj revizora je planirati reviziju tako da se obavi na efikasan način.

Posebne hipoteze:

- ❖ Prihvatanje revizijskog angažmana jeste početna faza revizije finansijskih izveštaja koja obuhvata donošenje odluke o prihvatanju ili odbijanju mogućnosti da se postane revizor novog klijenta ili da se nastavi uloga revizora kod postojećih klijenata.
- ❖ Planiranje procesa revizije podrazumeva uspostavljanje opšte strategije revizije za angažovanje i razvijanje plana revizije, da bi se rizik revizije snizio na prihvatljivo nizak nivo.
- ❖ Faza planiranja revizije ima za cilj da se odredi obim i tip dokaza i sva ispitivanja koja su neophodna da bi revizor stekao uverenje da ne postoje zanačajno pogrešne izjave u finansijskim izveštajima. Planiranje je od suštinske važnosti za uspešnost revizijskog angažmana.
- ❖ Saznanje o poslovanju je okvir, informacija unutar kojeg revizor profesionalno prosuđuje. Razumevanje poslovanja i odgovarajuće korišćenje tih informacija pomaže revizoru u: procenjivanju rizika i identifikovanju problema, efektivnom i efikasnom planiranju i izvođenju revizije, vrednovanju revizijskih dokaza, pružanju boljih usluga klijentu.
- ❖ Rizik revizije predstavlja kombinaciju, ili kumulaciju tri vrste rizika: materijalna greška javlja se u finansijskim izveštajima zbog prirode delatnosti i nesavršenosti računovodstvene funkcije u kontekstu poslovnog sistema u kojem se posao odvija (inherentni rizik), struktura interne kontrole ne uspeva da otkrije i ispravi grešku (rizik kontrole), revizor ne uspeva da otkrije grešku (rizik otkrivanja).
- ❖ Konačni cilj revizije jeste iznošenje mišljenja o tome da li se finansijski izveštaji pravilno prikazuju u skladu sa opšte prihvaćenim računovodstvenim principima. Da bi izrazio ovo mišljenje, revizor mora da smanji rizik pojave materijalnih grešaka u finansijskim izveštajima na prihvatljivo nizak nivo.

1.5 Metod istraživanja

Koristili smo različite metode da bi se zadovoljili osnovni metodološki zahtevi: objektivost, pouzdanost, opštost i sistematičnost.

Istraživana su naučno teorijska saznanja, relevantna literatura i savremena poslovna praksa, korišćenjem osnovnih metoda: analize sinteze, indukcije i dedukcije, specijalizacije, apstrakcije, generalizacije. Takođe su korišćene opštenaučne metode: statistička, hipotetičko deduktivna i komparativna metoda, kao i tehnike prikupljanja podataka kao što su: posmatranje, i analiza sadržaja dokumenata.

1.6 Struktura rada

Rad se sastoji iz sedam delova.

U prvom delu – **UVOD** – određen je predmet istraživanja, ukazan na njegov značaj i aktuelnost, ustanovljen cilj istraživanja kao i određen poseban cilj istraživanja, postavljene su hipoteze, iznet metod istraživanja i opisana struktura rada.

U drugom delu – **OSNOVE PLANIRANJA REVIZIJE** – ukazali smo na korporativnu strategiju i uspeh revizorske kompanije na tržištu, privlačenje, zadržavanje i razvoj klijenata, građenje lojalnosti, osnove opšte revizijske strategije i opisali faze revizije.

U trećem delu - **POZNAVANJE POSLOVANJA KLIJENTA I UTVRĐIVANJE REVIZIJSKOG ANGAŽMANA** – ukazano je na koji način revizor dolazi do saznanja kako klijent posluje, način na koji revizor koristi stečena saznanja o poslovanju klijenta, koji su to uslovi revizijskog angažmana, i korporativnoj strategiji i uspehu revizorske kompanije na tržištu.

U četvrtom delu – **REVIZIJSKI RIZIK I MATERIJALNOST** – opisali smo pojam, faktore i komponente revizijskog rizika, i naveli značaj i vezu između materijalnosti i revizijskog rizika.

U petom delu – **PROCENA REVIZIJSKOG RIZIKA** - ukazali smo na smernice za pribavljanje dokaza, revizijskog rizika i njegovih komponenti (inherentnog rizika, kontrolnog rizika i detekcionog rizika), procenu i međuzavisnost komponenti revizijskog rizika i primenu MRS/MSFI u funkciji procena revizijskog rizika.

U šestom delu – **OBAVLJANJE TESTIRANJA NA TERENU** - ukazali smo na obavljanje rada na terenu, definisanje revizijske dokumentacije i dokaza, dovoljnost adekvatnih dokaza, metode i tehnike testiranja i kontrolu rada revizora na terenu.

U sedmom delu - **UTVRĐIVANJE REVIZIJSKOG ANGAŽMANA I PLANIRANJE REVIZIJE PREDUZEĆA „POMORSKI SAOBRAĆAJ“ A.D. KAMENARI** - opisali smo utvrđivanje uslova revizijskog angažmana, uz primer konkretnog plana revizije i pisma o angažovanju.

U osmom delu izveden je **ZAKLJUČAK** u skladu sa prethodno izvedenom teorijom.

U devetom delu – **LITERATURA** – izložena je korišćena literatura.

II DEO

OSNOVE PLANIRANJA REVIZIJE

2.1 Korporativna strategija i uspeh revizorske kompanije na tržištu

Korporativna strategija obuhvata planski pristup postizanju definisanih ciljeva: znati u kom pravcu ići i kako tamo stići. Ciljevi određuju „gde“, a strategija znači sredstvo ili „kako“ uspešno primeniti. Svako veće preduzeće mora da ima strategiju, koja je potvrđena i prihvaćena od strane borda. Sa njom su upoznati svi zaposleni i prihvataju je. Oni su aktivno uključeni i učestvuju u njenom razvoju. Godišnji izveštaj treba da obezbeđuje dovoljno informacija, da bi se utvrdilo koja je strategija i koliko se uspešno primenjuje. Tamo gde se ovo pokaže nemogućim, mora se pretpostaviti da preduzeće nema strategiju.²

2.1.1 Građenje vrednosti za kupce

Menadžeri koji veruju da je kupac jedini pravi „centar profita“ kompanije, smatraju zastarelim tradicionalnu organizaciju sa top menadžmentom na vrhu, srednjim menadžmentom u sredini i zaposlenima „prve linije“ i sa samim kupcima na dnu. U uspešnim revizorskim kompanijama na vrhu su kupci, odnosno, preduzeća kojima se vrši revizija. Dodali smo termin „kupci“ da bismo ukazali na to da menadžeri na svakom nivou moraju lično da se uključe u upoznavanje kupaca, susrete sa njima i usluge.

Korisnici revizorskih usluga su obrazovaniji i raspolažu sa više informacija nego ikada do sada, imaju načina da provere ono što kompanija tvrdi i da potraže bolje alternative. Kako se onda konačno odlučuju da određena revizorska kuća vrši reviziju njihove kompanije? Kupci teže da maksimiziraju vrednost u okviru istraženih cena i postojećeg znanja, mobilnosti i dohotka; procenjuju koja ponuda će im doneti najviše percipirane vrednosti i na nju reaguju, a njihova satisfakcija i verovatnoća da će ponovo kupiti isti proizvod zavisi od toga da li je ponuda ispunila njihova očekivanja ili nije.³

2.1.2 Potpuna satisfakcija kupaca

Da li će kupac biti zadovoljan nakon kupovine, zavisi od toga koliko ponuda ispunjava njegova očekivanja. U principu, satisfakcija je osećanje zadovoljstva ili razočarenja neke osobe koje proističe iz percipiranog učinka (ili rezultata) nekog proizvoda u odnosu na očekivanja. Ako je učinak manji od očekivanja, kupac je nezadovoljan. Ako pak učinak ispuni njegova očekivanja, kupac je zadovoljan. Ukoliko učinak premaši njegova očekivanja, kupac je veoma zadovoljan ili oduševljen. Iako se u firmi usmerenoj na kupca trude da mu pruže veliku satisfakciju, to nije njihov krajnji cilj. Ako kompanija poveća satisfakciju kupca time što snizi cene i poveća usluge, profit može biti niži.

² Samardžić, I., Finansijski menadžment i menadžersko računovodstvo, Fakultet za poslovni menadžment, Bar, 2009, str 277

³ Kotler, P., Keller, K., L., Marketing menadžment, Data Status, Beograd, 2006, str 141

Kako kupci stvaraju svoja očekivanja? To čine prema prethodnim iskustvima, po savetima prijatelja i saradnika i informacijama i obećanjima dobijenim od prodavaca i konkurenata. U najuspešnijim revizorskim kompanijama trude se da obećanja i učinak budu u skladu. Odluka kupca da bude lojalan ili da odustane, rezultat je brojnih malih susreta sa kompanijom. Da bi ovi mali susreti doprineli lojalnosti kupca, kompanije moraju da stvore „brendirano iskustvo kupca“. Kompanija mora da osmisli predlog bolje konkurentne vrednosti na određenom segmentu tržišta uz sistem bolje isporuke vrednosti. Ponuda vrednosti sastoji se od niza pogodnosti čiju isporuku kompanija obećava. U osnovi, ponuda vrednosti je izjava o dobiti koju će kupci imati od ponude koju kompanija plasira na tržište. Da li će obećanje biti ispunjeno zavisi od sposobnosti kompanije da upravlja sistemom isporuke vrednosti. „Sistem isporuke vrednosti“ ubuhvata sva iskustva kroz koja će kupac proći ako prihvati ponudu i ako koristi proizvod, odnosno uslugu revizorske kuće.⁴

2.1.3 Privlačenje, zadržavanje i razvoj klijenata

Maksimiziranje vrednosti kupaca znači negovanje dugoročnog odnosa sa njima. Kompanije koje pobeđuju poboljšavaju vrednost baze kupaca usavršavanjem sledećih strategija:

- Smanjenje stope odlaska kupaca,
- Produženje trajanja odnosa sa kupcima,
- Poklanjanje mnogo više pažnje vrednim kupcima.

Klijente je sve teže zadovoljiti. Pametniji su, svesniji cene, zahtevniji su, teže praštaju i kontaktiraju sa mnogim konkurentima sa istim ili boljim ponudama. Izazov nije u tome da klijenti budu zadovoljni; mnogi konkurenti su u stanju da to učine. Izazov je stvoriti oduševljene i lojalne klijente.

Nije dovoljno privući klijente; kompanija mora da ih zadrži i poveća svoje poslovanje. Postoje dva glavna načina za zadržavanje klijenata. Jedan se sastoji u postavljanju većih barijera za prelazak. Neki su manje skloni za prelazak u drugu revizorsku kuću ukoliko to zahteva velike troškove kapitala, istraživanja, i gubitak popusta na lojalnost. Bolji pristup sastoji se u pružanju veće satisfakcije klijentu. Tada je konkurentima teže da ponude niže cene ili podsticaj za prelazak kod njih.

U mnogim kompanijama sada shvataju značaj satisfakcije i zadržavanja kupaca. Evo nekih zanimljivih činjenica koje su važne za zadovoljavanje kupaca:

- Pridobijanje novih kupaca može koštati pet puta više od troškova satisfakcije i zadovoljavanja postojećih. Potrebno je uložiti mnogo napora da se zadovoljni kupci nagovore da napuste dobavljača (u ovom slučaju revizorsku kuću).
- U proseku kompanija svake godine izgubi 10% kupaca.
- Ako se stopa odliva kupaca smanji na 5%, profit se može povećati sa 25% do 85% u zavisnosti od grane.
- Stopa profita od kupaca pokazuje tendenciju rasta tokom života zadržanog kupca.

⁴ Kotler, P., Keller, K., L., Marketing menadžment, Data Status, Beograd, 2006, str 144

Neki kupci neizostavno postanu neaktivni i otpadnu. Izazov se sastoji u reaktiviranju nezadovoljnih kupaca putem strategija za njihovo ponovno pridobijanje. Često je lakše ponovo privući bivšeg kupca nego pronaći nove. Ključ leži u analizi uzroka za odliv kupaca, a uz pomoć intervjua pri njihovom odlasku i pregleda evidencije o izgubljenim kupcima.⁵

2.1.4. Građenje lojalnosti

Koliko kompanija treba da investira u stvaranje lojalnosti tako da troškovi ne prevaziđu dobit? Moramo razlikovati pet različitih nivoa investicija u stvaranju odnosa sa kupcem:

- Osnovni marketing-prodavac jednostavno proda proizvod,
- Reaktivni marketing-prodavac prodaje proizvod i ohrabruje kupca da se javi ukoliko ima pitanja, komentare ili primedbe,
- Odgovorni marketing-prodavac telefonira kupcu radi provere da li proizvod ispunjava očekivanja
- Proaktivan marketing-prodavac povremeno kontaktira kupca sa predlozima u vezi sa boljim korišćenjem proizvoda ili novih proizvoda, i
- Partnerski marketing-kompanija stalno sarađuje sa svojim velikim kupcima radi poboljšanja svog učinka.⁶

Ključ za pridobijanje lojalnosti kupca leži u obezbeđivanju velike vrednosti za njih.⁷

2.2 Faze revizije

U *prvoj fazi* čiju suštinu predstavlja planiranje i oblikovanje revizorskog pristupa, revizor mora da pribavi dovoljno odgovarajućih dokaza, s tim, da stalno vodi računa, kako o troškovima prikupljanja dokaza, tako i potrebom da minimiziranje troškova ne ide na uštrb profesionalne odgovornosti.

Samo planiranje revizije kao faktor koji treba da ide u prilog njene efektivnosti vezano je za više faktora od kojih se posebno ističu pribavljanje znanja o poslu koji je predmet revizije, potom razumevanje strukture interne kontrole preduzeća koje se kontroliše kao i procena kontrolnog rizika. Preduslov za ovo jeste pribavljanje osnovnih informacija, što uključuje i informacije o zakonskim obavezama klijenta. Pribavljanje revizorskih dokaza u ovoj fazi najuže je vezano za kvalitetno razumevanje strukture interne kontrole ali i njene organizacije, u smislu usklađivanja elemenata njene strukture. Pored upitnika, revizor za potrebe razumevanja strukture interne kontrole koristi razgovor sa osobljem, akta o organizaciji i drugo.

⁵ Kotler,P., Keller, Op.cit., str 157

⁶ Kotler,P., Keller, Op.cit., str 157

⁷ Isto, str 143

Drugu fazu revizije karakteriše dominantnost prisustva testova transakcija. Ukoliko je procenjen niži nivo kontrolnog rizika, potrebno je izvršiti testove kontrole kako bi se testirala njihova efikasnost. Ukoliko je, pak, planiran i procenjen veći nivo kontrolnog rizika, potrebno je izvršiti suštinske testove transakcija.

U *trećoj fazi* slede testovi detalja u bilansima, kada je potrebno izvesti dve kategorije procedura i to procedure analitičkog pregleda i detaljne testove bilansa koji podrazumevaju specifične procedure koje su usmerene ka testovima za novčane greške u bilansu. Dok su prve usmerene ka proceni razumnosti transakcija i bilansa, druge su usmerene na traženje novčanih grešaka.

Napokon u *četvrtoj fazi* kada se revizija završava i sastavlja revizorski izveštaj, revizor je u situaciji da kompletira procedure i ukrsti informacije dobijene tokom procesa revizije i vrednuje rezultate kako bi došao do konačnog zaključka u pogledu istinitosti finansijskog izveštaja.

Dakle, dijalektika samog ambijenta u kome se planira i izvodi revizija determiniše konkretna rešenja koja revizor koristi kako bi svoju aktivnost učinio prikladnom.⁸

2.3 Potreba za ugovaranjem i planiranjem revizije

Svaka čovekova aktivnost, pa i ona najprostija, podrazumeva odgovarajuću pripremu, koja je u funkciji delotvornosti kod ostvarenja ciljeva. Verovatno je organizacija jedno od najstarijih sredstava koja je čovek počeo koristiti da bi olakšao postizanje ciljeva.

Obavljanje procesa revizije, kao jednog od veoma složenih poslova, već duže vreme karakteriše prisustvo jednoobraznosti, što se ostvaruje primenom osnovnih principa i bitnih postupaka. Uspostavljanjem standarda i pružanjem smernica revizorima se stavlja na raspolaganje jedan okvir, koji neminovno karakteriše značajan broj pitanja koja revizor mora da reši tokom obavljanja revizije i to na način da koristi svoje prosuđivanje i donosi odluke, na bazi rezultata do kojih je došao tokom obavljanja posla.

Prihvatiti se posla kakav je revizija, zahteva stvaranje uslova za izražavanje mišljenja o finansijskim izveštajima. Značaj tog mišljenja obavezuje revizora da posao uradi na način koji mu omogućuje „uveravanje u razumnoj meri“ da su finansijski izveštaji istinito prikazali poslovanje. Uveravanje podrazumeva dokaze, a dokazi pored dovoljnosti i valjanosti moraju biti obezbeđeni na efikasan način. Ne mogu se prikupljati dokazi ako nisu definisani ciljevi revizije. Svaki cilj mora biti projektovan, pored ostalog i u smislu: vremenskog horizonta, resursa koji su potrebni, obima i vremena revizijskih postupaka, kako bi se došlo do rezultata.

Sve ovo ukazuje da namjera da se izvrši revizija mora biti konkretizovana u određene korake i smeštena u odgovarajući vremenski okvir. Ti koraci treba da obezbede revizoru upoznavanje sa poslom koji ga očekuje da bi mogao te korake i njihov sadržaj i dinamiku staviti u funkciju cilja revizije.

⁸ Prof.dr Mihić, D, Ugovaranje i planiranje revizije, Univerzitet Singidunum, FFMO, Beograd, 2005, str 7

Nakon što je preliminarno sagledao posao koji mu sledi, revizor mora svoje viđenje usaglasiti i sa pravnim licem koje je predmet revizije, pa tek kada se dogovore oko uslova angažovanja da svoje buduće korake precizno i isplanira.

Tako se sve radnje u početnoj fazi revizije mogu podeliti na one koje prethode reviziji-predrevizijske radnje i one koje slede nakon prihvatanja klijenta i odnose se na planiranje revizije.

Predrevizijske radnje čine: prihvatanje novog ili zadržavanje postojećeg klijenta, utvrđivanje uslova revizije i okončava se pismom o angažovanju.

Planiranje revizije započinje definisanjem opšte strategije revizije uz izradu opšteg plana revizije. Dok priprema opšti plan revizije revizor treba da izvrši i : izbor revizora, utvrdi nezavisnost, upozna poslovanje, materijalnost i revizijski rizik, i sl., što je u funkciji programa revizije.⁹

2.3.1 Zaključivanje na osnovu ograničenog posmatranja

Zašto revizor određuje obim revizije konceptima kao što su: materijalnost i revizijski rizik i zašto revizor ne proverava sve poslovne događaje koji su nastali u nekom razdoblju?

Odgovore na ova pitanja, pored ostalog treba tražiti i u razlozima koji su vezani za trošak i izvodljivost takve revizije. Ovo se prevladava putem: znanja revizora o poslovnim događajima i metodom uzorka.

Na temelju prethodne revizije i poznavanja delatnosti revizor formira mišljenje o stavkama koje potencijalno sadrže greške. Kada revizor nema saznanja o tome koji su poslovni događaji pogrešno objavljeni koristi uzorak koji je reprezentativan. Ako je materijalnost niža, potreban je veći uzorak, iz prostog razloga što se smanjenjem materijalnosti povećava populacija iz koje se uzima uzorak.¹⁰

2.4 Regulativna osnova za planiranje revizije

Međunarodni standard revizije 300 (ISA) Planiranje, čiji je cilj da uspostavi standarde i pruži smernice o planiranju revizije finansijskih izveštaja, pored uvodnog, sadrži i sledeće delove: planiranje rada, opšti plan revizije, program revizije, izmene opšteg plana revizije i programa revizije.

Revizor treba da planira poslove revizije tako da revizija bude obavljena na efektivan način. Planiranje podrazumeva razvoj opšte strategije i detaljnog pristupa za očekivanu prirodu, vreme i obim revizije. Revizor planira da reviziju obavi efikasno i na vreme.

⁹ Prof.dr Mihić, D, Op.cit., 2005, str 1

¹⁰ Isto, str 3

Obrada ove materije podrazumeva definisanje nekih od osnovnih izraza kao što su:

Planiranje - Planing – obuhvata razvoj generalne strategije i detaljnog pristupa za očekivanu prirodu, vreme i obim revizije.

Za razliku od planiranja, prognoza – Forecast – je procenjena finansijska informacija sastavljena na osnovu pretpostavki o budućim događajima koje rukovodstvo očekuje da će nastati i merama koje smatra da će preduzeti do dana na koji se prognoza odnosi.

Pismom o angažovanju – Engagement letter – se dokumentuju i potvrđuju revizorovo prihvatanje angažovanja, ciljevi i obim revizije, odgovornost revizora prema klijentu i oblici izveštaja.

Planiranje uvek predstavlja svojevrsan pogled u budućnost i to iz one tačke gde se sastaju prošlost, koju nije moguće menjati i budućnost koju treba projektovati i ostvariti. Značaj planiranja vezan je za njegove domete u smislu efekata. Premda je budućnost uvek, manje ili više neizvesna, ne postoji niko ozbiljan ko bi doveo u pitanje svrhu i smisao planiranja, zato što se planski rad nameće kao imperativ. Nije lako raditi planski, ali dobar plan predstavlja uvek dobar deo urađenog posla.¹¹ O značaju planiranja govori i potreba da se ova problematika reguliše posebnim standardom – Međunarodni standard revizije (ISA) 300 – Planiranje.

2.5 Osnove opšte revizijske strategije

Planiranje revizije je nezaobilazna aktivnost bez obzira koje preduzeće i koja delatnost je u pitanju. U planiranju revizije postoje predrevizijske radnje koje se odnose na pitanja koja treba rešiti pre nego što revizija i formalno počne i radnje samog planiranja revizije koje sadrži korake iz kojih se nazire kompletna strategija revizije. Kako postoje manje složene do veoma složenih firmi tako ni sve delatnosti nisu jednako kompleksne.

Izrada i dokumentovanje opšteg plana revizije je obaveza revizora, u kome on opisuje očekivani obim i način obavljanja revizije. Obavljanje revizije podrazumeva i potrebu za resursima (ljudi, sredstva, energija, informacije, idr.) , ali se planira i vreme u kome tu aktivnost obaviti.

Planiranje revizije uključuje razvijanje opšte strategije revizije preduzeća, međutim priprema opšteg plana revizije podrazumeva vrlo konkretne korake koje prema William F.Messier¹² čine:

- Izbor potrebnih revizora,
- Utvrđivanje nezavisnosti,
- Prikupljanje podataka o komitentovom poslu i delatnosti,
- Procena podobnosti revizije,
- Utvrđivanje materijalnosti i revizijskog rizika i procena inherentnog rizika,
- Utvrđivanje preliminarnog nivoa kontrolnog rizika,
- Procena verovatnoće grešaka, nepravilnosti i nezakonitih radnji,

¹¹ Prof.dr Mihić, D, Op.cit. str 56

¹² Messier, W.F., JR, Auditing A systematic approach, Mc Graw-Hill, New York, 1997., str 153

- Utvrđivanje povezanih lica,
- Sprovođenje preliminarnih analitičkih postupaka,
- Razvijanje opšte strategije revizije i priprema programa revizije.

Revizijska praksa pokazala je da je dobro poznavanje poslovanja i delatnosti preduzeća jedan od ključnih preduslova da bi revizor isplanirao reviziju. Budući da prilikom pripreme opšteg plana revizije, revizor formira opštu strategiju revizije na bazi relativno ograničenih informacija, kako po kvantitetu tako i po kvalitetu, to je potrebno tokom procesa revizije, a na osnovu novih saznanja, plan revizije stalno dopunjavati, kako bi se proces revizije upodobio novonastalim okolnostima.

Revizor dakle treba da utvrdi delokrug rada i o tome obavesti klijenta. Za rad je potrebno angažovati i odgovarajuće ljude, dobiti prethodne informacije o preduzeću, shvatiti strukturu internih kontrola i doneti odluke koje odgovarajuće podatke treba skupiti.

Budući da su rokovi za sastavljanje, obelodanjivanje i razmatranje izveštaja uglavnom ustaljeni, to je neophodno da se revizija završi na vreme. Putem planiranja revizor treba da usmeri odgovarajuću pažnju na važne oblasti revizije.

Putem upoznavanja poslovanja pravnog lica revizor treba da dođe do saznanja i identifikuje potencijalne probleme, što će mu biti od koristi i kod delegiranja poslova na pojedine izvršioci i koordinaciju rada tima revizora.

Ukoliko se revizor prvi put susreće sa preduzećem i ukoliko ranije nije bila vršena revizija, da bi uopšte pristupio izradi plana revizije, revizor mora da upozna poslovanje preduzeća i nastoji da već na samom početku prepozna njegove specifičnosti. To upoznavanje mora da bude na nivou koji obezbeđuje da se identifikuju događaji, poslovne promene i praksa koji mogu imati materijalno značajne efekte na računovodstvene izveštaje.

Budući da će se proces revizije realizovati u saradnji sa osobljem iz preduzeća poželjno je da i oni učestvuju, s tim, da to bude na nivou koji obezbeđuje shvatanje da su i sami učestvovali u njegovom kreiranju i da ga doživljavaju kao svoj a ne kao „naturen“, ali da ne dođe, zbog nedovoljne kompetentnosti, da se ova faza oduži preko mere.

Revizor može odlučiti da delove plana raspravi sa menadžmentom subjekta kako bi olakšao obavljanje i vođenje revizijskog angažmana (na primer, kako bi koordinirao neke planirane revizijske postupke s radom zaposlenih u subjektu). Iako se takve rasprave često vode, revizor snosi odgovornost za opštu strategiju revizije i plan revizije. Kada se raspravlja o pitanjima uključenim u opštu strategiju revizije ili plan revizije, zahteva se posebna pažnja kako se ne bi kompromitovala efikasnost revizije. Na primer, raspravljanje o vrstama i vremenskom rasporedu detaljnih revizijskih postupaka s menadžmentom može kompromitovati efikasnost revizije time što revizijski postupci postaju suviše predvidljivi.

Kada se opšta strategija revizije utvrdi, može se kreirati plan revizije za rešavanje različitih pitanja utvrđenih u opštoj strategiji revizije, uzimajući u obzir potrebu da se ciljevi revizije postignu kroz efikasno korišćenje resursa. Utvrđivanje opšte strategije revizije i detaljnog plana revizije nisu neophodno odvojeni ili zasebni postupci, nego su usko

međusobno povezani budući da promene jednog mogu rezultirati posledičnim promenama u drugom.¹³

2.6 Planiranje revizije

Po definiciji planiranje –Planing- obuhvata razvoj opšte strategije i detaljnog pristupa za očekivanu prirodu, vreme i obim revizije. Sami izraz „obim revizije“-Scope of an audit-odnosi se na postupke revizije koji se smatraju neophodnim u datim okolnostima da bi se postigli ciljevi revizije. Plan revizije je dokumentovani opis različitih elemenata predstojeće revizije.¹⁴

Plan revizije obezbeđuje usmeravanje pažnje na odgovarajuće oblasti revizije, identifikaciju područja na kome se očekuju potencijalni problemi i u celini obavljanje poslove revizije na ekspeditivan način.

Značaj planiranja sastoji se u činjenici da je nezamislivo neki posao obaviti efikasno, efektivno i na vreme ukoliko prethodno nije dobro isplaniran. Jednostavno, pre nego što se pristupi realizaciji bilo kog posla, mora se znati šta nas očekuje kao problem koji treba rešiti, sa čim ćemo ga i s kim, kako i kada obaviti. Ovo je minimum pitanja na koja treba imati odgovor pre nego što se pristupi reviziji, kako bi se stvorili uslovi za reviziju koja je delotvorna, a što znači da se uz prihvatljive troškove izda i odgovarajuće mišljenje revizora. Ovako postavljena pitanja podrazumevaju da poznamo ono čime ćemo se baviti kako bismo se mogli na odgovarajući način pripremiti za cilj koji smo postavili sebi. Poznavanje ne može biti potpuno, ali mora biti u onoj meri da nam dostupne informacije omoguće smanjenje neizvesnosti do nivoa koji omogućuje da odlučimo da li uopšte možemo prihvatiti se ponuđenog posla revizije.

O značaju ovog dela revizije dovoljno govori činjenica da je ova materija uređena i jednim posebnim standardom (ISA 300 Planiranje) ali i da se čitav niz drugih standarda koristi za potrebe planiranja revizije. Plan revizije je važan i efikasan instrument kontrole izvođenja revizije, usmeravanja rada i kontrole saradnika. Plan revizije je dokumentovana podloga koja je od koristi u toku revizije od momenta prihvatanja angažmana do izrade revizorskog izveštaja.

Kod planiranja revizije postoje dva osnovna koraka:

- Predrevizijske radnje, i
- Radnje planiranja revizije.¹⁵

Predrevizijske radnje se bave onim problemima koje treba razrešiti pre nego što revizija formalno počne, dok se radnje planiranja revizije odnose na one korake koji su u funkciji razvoja celokupne strategije revizije.

¹³ http://www.srr-fbih.org/pdf/2013/02/Medjunarodni_revizijski_standardi-1.pdf

¹⁴ Russell, J.P., ASQ Auditing Handbook - Principles, Implementation, and Use (3rd Edition), American Society for Quality (ASQ), 2005, str 83

¹⁵ Prof.dr Mihić, D, Op.cit., str 61

Pristup rešavanju navedenih problema značajno se razlikuju ukoliko se radi o prihvatanju novog klijenta, u odnosu na situaciju kada revizija predstavlja nastavak poslovanja sa postojećim klijentima.

Nakon obavljanja predrevizijskih radnji koje obuhvataju prihvatanje novog klijenta ili zadržavanje postojećeg i utvrđivanja uslova revizije, pristupa se planiranju revizije. Planiranje revizije polazi od razvijanja opšte strategije i dok priprema opšti plan revizije, revzor treba da izvrši neke korake koji mu to omogućavaju. Najčešće se radi o sledećem: izbor potrebnih revizora, utvrđivanje nezavisnosti, prikupljanje podataka o komitentovom poslu i delatnosti, procena podobnosti revizije, utvrđivanje materijalnosti i revizijskog rizika i procena inherentnog rizika, utvrđivanje preliminarnog nivoa kontrolnog rizika, procena verovatnoće grešaka, nepravilnosti i nezakonitih radnji, utvrđivanje povezanih lica, sprovođenje preliminarnih analitičkih postupaka, razvijanje opšte strategije revizije i priprema programa revizije.

Planiranje nije izolovana faza revizije, nego je, pre svega, jedan kontinuiran i ponavljajući proces koji često započinje ubrzo nakon (ili povezano s) dovršenjem prethodne revizije i traje do dovršenja tekućeg revizijskog angažmana. Planiranje, međutim uključuje razmatranje vremenskog rasporeda određenih radnji i revizijskih postupaka koji trebaju biti dovršeni pre obavljanja narednih revizijskih postupaka. Planiranje revizije podrazumeva izradu plana aktivnosti na reviziji finansijskih izvještaja svakog klijenta pojedinačno.¹⁶

Plan revizije je detaljniji od opšte strategije revizije po tome što on uključuje vrste, vremenski raspored i obim revizijskih postupaka koje trebaju obaviti članovi angažovanog tima. Planiranje tih revizijskih postupaka događa se tokom odvijanja revizije, istovremeno s izradom plana revizije. Na primer, planiranje revizorovog postupka procene rizika događa se u početku procesa revizije. Međutim, planiranje vrsta, vremenskog rasporeda i obima određenih daljnjih revizijskih postupaka zavisi od ishoda tih postupaka procene rizika. Osim toga, revzor može započeti izvođenje daljnjih revizijskih postupaka za neke klase transakcija, stanja računa i objave pre planiranja svih ostalih narednih revizijskih postupaka.¹⁷

2.6.1 Planiranje potrebnog osoblja

Revizorske firme trebaju osigurati kompetentno osoblje sa adekvatnom obukom i praktičnim iskustvom. Broj izvršilaca koji će se angažovati uz rukovodioca tima determinisan je veličinom klijenta, složenošću poslovnih promena i vremenom koje im je na raspolaganju.

Revizorski tim treba biti tako sastavljen da svojim brojem, kvalitetom i raspoloživošću omogući obavljanje revizije. Tako će složenost revizije i vreme njenog izvođenja opredeliti potrebu za brojem iskusnijih revizora, ali i eventualno angažovanje eksperata. Istovremeno ukoliko se radi o komitentu koji koristi složenu računarsku opremu, biće neophodno da se angažuju članovi tima koji imaju potrebnu profesionalnost.

¹⁶ <http://chronoszenica.com/2012/05/metodologija-obavljanja-revizije/>

¹⁷ http://www.srr-fbih.org/pdf/2013/02/Medjunarodni_revizijski_standardi-1.pdf

2.6.2 Utvrđivanje nezavisnosti

Da bi mogao izraziti revizijsko mišljenje revizor mora biti nezavistan u odnosu na klijenta. Preduzeće za reviziju treba da obezbedi informacije o finansijskoj povezanosti revizora ili o povezanosti sa upravom.

2.6.3. Pribavljanje informacija o poslovanju

Da bi na odgovarajući način isplanirao i vodio reviziju, revizor mora da dobro upozna poslovanje klijenta. Pored informacija o samom komitentu (vlasništvo, struktura proizvoda ili usluga, broj lokacija na kojima obavlja delatnost i sl.) revizor treba da pribavi i informacije o delatnosti državnim propisima.¹⁸

2.6.4 Mogućnost obavljanja revizije

Nakon odgovarajućeg upoznavanja sa upravom i računovodstvenim sistemom, revizor obično stiče dovoljno saznanja o tome da li će biti u mogućnosti da prikupi dovoljno dokaza kako bi uspešno obavio reviziju. Ukoliko nije moguće izvršiti reviziju, revizor će obično izvršiti uslugu nižeg nivoa kao što je uvid ili kompilacija.

2.6.5 Materijalnost i revizijski rizik

Ova dva načela, uz dokaze, predstavljaju tri bazna koncepta obavljanja revizije. Materijalnost i revizijski rizik preovlađujuće utiču na obim revizije pa ih je neophodno razmotriti prilikom planiranja revizije.

2.6.6 Greške, nepravilnosti i kriminalne radnje

Revizor mora proceniti rizik navedenih uzroka i na osnovu procene osmisliti reviziju koja će obezbediti razumno uveravanje. Područje verovatnih grešaka i kriminalnih radnji u planu revizije treba biti naznačeno kao skretanje pažnje članovima revizorskog tima. Međunarodni standard revizije 240 „Odgovornost revizora u razmatranju kriminalnih radnji i grešaka“, određuje da revizor „prilikom planiranja i obavljanja revizijskih postupaka i procenjivanja i obavljanja revizijskih postupaka i procenjivanja i izveštavanja o rezultatima tih postupaka, treba da razmotri rizik od materijalno značajnih pogrešnih izveštaja koji su nastali usled kriminalne radnje i greške“.

¹⁸ Prof.dr Mihić, D, Op.cit, str 63

2.6.7 Povezana pravna lica

Veoma je bitno da revizor u fazi planiranja identifikuje povezane strane, kako bi identifikovao potencijalne sukobe interesa i sl. Povezana pravna lica u računovodstvenim standardima su definisana kao povezani subjekti. Međunarodni revizorski standardi 550 „Povezani subjekti“ revizorima pruža smernice u vezi sa identifikovanjem povezanih pravnih lica, postupcima revizije u tom slučaju i izveštajom o finansijskim izveštajima.

2.6.8 Preliminarni analitički postupci

Analitičke postupke revizor primenjuje u fazi planiranja i u fazi opšteg pregleda revizije, ali se mogu primeniti i u drugim fazama.

Prema tački 3. ISA 520 „Analitički postupci označavaju analizu značajnih pokazatelja i trendova, uključujući i rezultate ispitivanja fluktuacija i odnosa koji nisu konzistentni s drugim relevantnim informacijama ili koji odstupaju od unapred pretpostavljenih veličina.“

Analitički postupci se obavljaju korišćenjem različitih metoda (prosto upoređivanje podataka, savremene analize uz korišćenje savremenih statističkih tehnika).

U fazi planiranja analitički postupci služe, uglavnom kao pomoćno sredstvo za razumevanje poslovanja, kao i da pomogne kod identifikacije oblasti sa potencijalnim rizikom. U fazi planiranja koriste se analitički postupci koji su zasnovani na finansijskim i nefinansijskim informacijama.

2.6.9 Opšta strategija revizije

Opšta strategija revizije determinisana je rezultatima prethodnih koraka. Prethodne aktivnosti su , praktično, determinante kako prirode i vremena tako i obima postupaka revizije, kod čijeg izvođenja je potrebna ne samo koordinacija i usmeravanje, nego i nadzor i pregled. Ukoliko se revizija obavlja po prvi put, ili je za prethodni period izvršena od strane drugog revizora, revizor treba da pribavi zadovoljavajuće revizijske dokaze da početna stanja ne sadrže materijalno pogrešna prikazivanja koja bi se odrazila na bilans tekućeg perioda.

Prema tome, opšti plan revizije u kome se opisuje očekivani obim i način obavljanja revizije treba da obuhvati pored poznavanja poslovanja pravnog lica, razumevanja strukture interne kontrole, procene rizika i materijalnosti, još i prirodu, vreme i obim postupaka revizije, uključujući i koordinaciju, usmeravanje i ostala pitanja.

6.5 Program revizije

Kao što je izradio i dokumentovao Opšti plan revizije, revizor treba da izradi i dokumentuje program revizije.

Program revizije sadrži:

- Prirodu planiranih postupaka revizije,
- Vreme izvođenja planiranih postupaka revizije i
- Obim planiranih postupaka revizije.

Program revizije je jedan od osnovnih instrumenata za obuku revizora i može da se koristi kao vodič za obavljanje posla revizije.¹⁹ Na osnovu programa revizije sprovodi se opšti plan revizije. Sam program predstavlja sistematizovana uputstva osoblju koje je angažovano na reviziji ali i kao sredstvo za kontrolu i evidenciju obavljenog posla.

Polaznu osnovu za izradu programa revizije predstavljaju procene inherentnog rizika i kontrolnog rizika kao i da predvidi potreban nivo postupaka suštinskog ispitivanja koji obezbeđuje potreban nivo uveravanja. Prilikom izrade programa revizije, revizor razmatra i vreme kada će izvršiti proveravanje funkcionisanja kontrola kao i vreme kada će sprovesti postupke suštinskog ispitivanja.

Sastavni deo programa je razmatranje i način uključivanja pomoći pravnog lica, raspoloživost osoblja kao i sagledavanje potreba i vremena uključivanja eksperata u pojedinim postupcima i u pojedinim oblastima revizije.

U toku revizije mogu se desiti takve promene uslova ili pak dobiti neočekivani rezultati postupaka revizije, koji zahtevaju izmenu kako opšteg plana revizije tako i samog programa revizije. Te činjenice idu u prilog atributa kontinuiranosti.²⁰

Revizor treba da izradi i dokumentuje program revizije, navodeći prirodu, vreme i obim planiranih postupaka revizije koji su potrebni za sprovođenje opšteg plana revizije. Program revizije služi kao lista uputstava osoblju koje je angažovano na reviziji i kao sredstvo za kontrolu i evidenciju ispravno obavljenog posla. Program revizije može takođe da sadrži ciljeve revizije za svaku oblast, kao i plan vremena u kome su sadržani časovi planirani za obavljanje pojedinih oblasti revizije.

Prilikom izrade programa revizije, revizor razmatra specifične procene inherentnog rizika i kontrolnog rizika i potreban nivo uveravanja koji treba da se obezbedi postupcima suštinskog ispitivanja. Revizor takođe razmatra vreme kada će proveravati funkcionisanje kontrole i sprovoditi postupke suštinskog ispitivanja, koordinaciju pomoći koju očekuje od pravnog lica, raspoloživost osoblja i uključivanje drugih eksperata i revizora.

¹⁹ Ravinder Kumar, Virender Sharma, Auditing: Principles and Practice, Prentice Hall of India Private Limited, New Delhi, 2005, str 63

²⁰ Prof.dr Mihić, D, Op.cit, str 66

6.5.1 Izmene opšteg plana revizije i programa revizije

Opšti plan revizije i program revizije treba po potrebi revidirati u toku revizije. Planiranje u toku angažovanja je kontinuirani proces zbog promene uslova ili neočekivanih rezultata postupaka revizije. Razlozi za značajne izmene treba da budu evidentirani.²¹

Kao posledica neočekivanih događaja, promena u uslovima ili revizijskih dokaza pribavljenih kroz obavljanje revizijskih postupaka, revizor će možda trebati da izmeni opštu strategiju revizije i plan revizije, a time i planirane vrste, vremenski raspored i obim narednih revizijskih postupaka na osnovu promenjenog sagledavanja procenjenih rizika. To može biti slučaj kada revizor spozna informacije koje se bitno razlikuju od informacija dostupnih u vreme kada je revizor planirao revizijske postupke. Na primer, revizijski dokazi kroz obavljanje dokaznih postupaka mogu biti kontradiktorni revizijskim dokazima pribavljenim kroz testiranje kontrole.²²

2.8 Sumarni prikaz planiranja revizije

Kada se prihvati novi klijent ili kada se donese odluka o nastavku poslova revizije kod postojećeg klijenta tada revizor pristupa procesu planiranja revizijskog angažmana. Revizijski angažman sačinjavaju tri faze, i to:

- Planiranje revizije,
- Testiranje/ispitivanje i sprovođenje dokaznih postupaka, i
- Procena i izveštavanje.²³

Revizor sprovodi planiranje u cilju utvrđivanja efektivnog i efikasnog načina dobijanja dokaza u svrhu izveštaja o istinitosti i valjanosti finansijskih izveštaja klijenta. Priroda, obim i vreme planiranja zavisi od veličine klijenta i njegove kompleksnosti, iskustva revizora, kao i poznavanja operativnog poslovanja klijenta od strane revizora. Ukratko, faza planiranja revizije ima za cilj da se odredi obim i tip dokaza i ispitivanja koji su neophodni da bi revizor stekao uverenje da ne postoje značajno materijalne nepravilnosti u finansijskim izveštajima.

Ključna stvar za kvalitetno obavljanje revizije, jeste da planiranje obave iskusni članovi revizorskog tima. Planiranje je šire od samog procesa obavljanja revizije jer je ustvari to jedan proces koji prožima ceo proces obavljanja revizije.

Neophodan uslov da bi se planirala i obavila revizija jeste da revizor ima potrebno i dovoljno *razumevanje operativnog dela poslovanja klijenta* u skladu sa mogućnošću primene revizorskih standarda i zahteva. U postupku planiranja revizor sakuplja informacije da bi dobio opšte razumevanje klijenta u njegovoj istorijskoj retrospekciji od njegovog osnivanja, preko istorijata poslovanja, broja lokacija poslovnih jedinica, organizacije poslovanja,

²¹ Međunarodna federacija računovođa, Međunarodni standardi revizije – prevod sa engleskog jezika, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2005, str 269

²² http://www.srr-fbih.org/pdf/2013/02/Medjunarodni_revizijski_standardi-1.pdf

²³ Stanišić, M., Stanojević, Lj., Revizija i primena kompjutera, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010, str 69

poslovne misije, strategije poslovanja, utvrđivanje inherentnog rizika, rizika kontrolnog okruženja, i sl. Razumevanje poslovnih operacija klijenta u procesu planiranja omogućuje revizoru da identifikuje, odgovori i razreši računovodstvene i revizorske probleme u ranoj fazi obavljanja revizije.

Preliminarne analitičke procedure se obavljaju u toku faze planiranja i imaju za cilj da omoguće revizoru da:

- Razume poslovne aktivnosti klijenta,
- Identifikuje salda računa ili transakcija koje mogu signalizirati postojanje inherentnog ili kontrolnog rizika,
- Identifikuje i razume računovodstvenu politiku,
- Utvrdi postupke planiranja, dizajniranja i testiranja materijalnosti, i
- Odredi prirodu, vreme i obim revizijskih procedura.

Referirajući se na MSR revizor treba da obavi preliminarne analitičke procedure u svrhu upoređenja sa podacima iz prethodnih godina vršenja revizije. Podaci do kojih revizor dolazi u ovoj fazi treba da budu komparativni sa uporedivim informacijama iz prethodne godine da bi se utvrdio stepen oslonjivosti na date informacije. Ključ efektivne preliminarne analitičke procedure jeste „koristiti informacije koje su uporedive u odnosu na ispitivani period transakcije“. Tako primera radi revizor može koristiti racio analizu za upoređenje dva sukcesivna perioda. Revizor koristi ovu analizu da bi ispitao relacije između komponenata finansijskih izveštaja i da bi stekao detaljnija saznanja o poslovanju klijenta. Pored ovoga, revizor može koristiti i neke druge pokazatelje mere poslovanja, kao što su trendovi, horizontalna i vertikalna analiza, neto obrtni fond, i tsl.

Faze planiranja:

1. Razumevanje operativnog poslovanja klijenta
2. Istraživanje zakonske regulative
3. Planiranje analitičkih procedura
4. Utvrđivanje materijalnosti
5. Identifikacija signifikantnih stavaka, računa i izjava
6. Identifikacija signifikantnih ciklusa i računovodstvenih aplikacija
7. Identifikacija relevantnih budžetskih restrikcija
8. Ocena inherentnog rizika i kontrolnog okruženja
9. Određivanje verovatnoće uticaja kompjuterskih kontrola
10. Identifikacija relevantnih operativnih kontrola
11. Planiranje ostalih revizijskih procedura
12. Plan poseta relevantnim lokacijama

Tabela 1. Faze planiranja revizije

III DEO

POZNAVANJE POSLOVANJA KLIJENTA

3.1 Poznavanje poslovanja klijenta

Međunarodni standard revizije (ISA -310) bavi se upoznavanjem poslovanja klijenta, čiji je cilj da se uspostave standardi i pruže smernice o tome šta se podrazumeva pod poznavanjem poslovanja, zašto je to važno za revizora i članove revizorskog tima koji rade na angažmanu, zašto je to relevantno za sve faze revizije i kako revizor pribavlja i koristi to znanje. U obavljanju revizije finansijskih izveštaja revizor treba da ima ili da pribavi saznanja o poslovanju klijenta dovoljna da mu omoguće da sagleda i razume događaje, poslovne promene i praksu koji bi, prema revizorskom prosuđivanju, mogli da imaju uticaj na finansijske izveštaje, na ispitivanje ili na izveštaj revizije.²⁴

Revizorovo razumevanje poslovanja klijenta u principu treba da uključuje:

1. Način upravljanja klijenta i njegovu organizaciju,
2. Eksterne faktore koji utiču na poslovanje,
3. Interne faktore koji utiču na poslovanje, i
4. Računovodstvene politike i poslovni ciklusi od posebnog značaja za poslovanje.²⁵

Revizor treba da identifikuje značajne eksterne i interne faktore koji utiču na poslovne operacije klijenta.

Eksterni faktori mogu uključivati:

- Izvor(e) fondova,
- Sezonske fluktuacije,
- Tekuću političku klimu, i
- Relevantnu pravnu regulativu.

Interni faktori mogu uključivati:

- Obim i veličinu privrednog društva,
- Broj lokacija,
- Struktura poslovnih jedinica (centralizovane, necentralizovane),
- Kompleksnost operacija,
- Kvalifikacije i kompetentnost ključnog osoblja, i
- Kadrovski protok ključnog osoblja.

U postupku identifikacije *računovodstvenih politika* i važnih ciklusa-oblasti, revizor treba da uzme u razmatranje:

- Primenljive računovodstvene principe uključujući i procenu da li klijent iste i premenjuje,
- Promene računovodstvenih i poslovnih principa i njihov uticaj na klijenta, i
- Da li menadžment primenjuje agresivnu ili konzervativnu računovodstvenu politiku.²⁶

²⁴ Međunarodna federacija računovođa, Međunarodni standardi revizije – prevod sa engleskog jezika, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2005, str 271

²⁵ Stanišić, M., Stanojević, Lj., Revizija i primena kompjutera, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010, str 70

²⁶ Isto, str 71

3.2 Sticanje saznanja o poslovanju klijenta

Pre nego što prihvati angažovanje, revizor treba da pribavi preliminarna saznanja o delatnosti, vlasništvu, rukovodstvu i o poslovanju pravnog lica koji treba da bude predmet revizije, kao i da razmotri da li može biti pribavljen adekvatan nivo saznanja o poslovanju, kako bi se mogla uspešno obaviti revizija.

Nakon prihvatanja angažovanja, treba pribaviti nove i detaljnije informacije. Revizor treba na početku angažovanja da pribavi zahtevana saznanja do stepena do koga je to izvodljivo. Sa napredovanjem procesa revizije, informacije treba procenjivati, ažurirati i pribavljati nove.

Revizor može pribaviti saznanja o delatnosti pravnog lica iz brojnih izvora. Na primer:

- prethodno iskustvo sa pravnim licem i njegovom delatnošću,
- razgovor sa osobljem i rukovodstvom pravnog lica (na primer sa direktorima i sa višim izvršnim osobljem),
- razgovor sa drugim revizorima i sa pravnim i sa drugim savetnicima koji pružaju usluge pravnom licu ili unutar delatnosti,
- razgovor sa obaveštenim ljudima izvan pravnog lica (na primer, ekonomista specijalista za delatnost, resorna ministarstva, kupci, dobavljači, konkurenti),
- publikacije koje se odnose na delatnost (na primer, državna statistika, časopisi, izveštaji banaka i berzanskih posrednika, finansijska štampa),
- zakoni i regulativa koji značajno utiču na pravno lice,
- poseta poslovnim i fabričkim objektima pravnog lica,
- dokumenti sačinjeni od strane pravnog lica (na primer, zapisnici sa sednica, materijal dostavljen akcionarima ili podnet organima, zakonom koji su određeni, promotivna literatura, godišnji i finansijski izveštaj prethodne godine, planovi, interni izveštaji rukovodstva, periodični finansijski izveštaji, priručnik o upravljačkim politikama, priručnik o računovodstvenom sistemu i sistemu interne kontrole, kontni plan, sistematizacija i opis radnih poslova, planovi marketinga i prodaje).²⁷

3.2.1 Prikupljanje informacija o novom klijentu

Pre nego što prihvati novog klijenta, većina preduzeća za reviziju informiše se o klijentu da bi na bazi zahtevanih informacija doneli odluku o prihvatanju ili odbijanju angažovanja. Procedura izbora klijenta zahteva da se u što većem obimu prikupe informacije o sledećim elementima:

- Informacije za procenu postojećeg i potencijalnog položaja klijenta u poslovnom okruženju,
- Informacije o finansijskoj stabilnosti, i
- Informacije o odnosima sa prethodnom revizorskom kućom.

²⁷ Međunarodna federacija računovođa, Međunarodni standardi revizije – prevod sa engleskog jezika, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2005, str 272

Kada su u pitanju potencijalni klijenti kod kojih je reviziju prethodno vršilo neko drugo preduzeće za reviziju, novi revizor je *dužan*, da komunicira sa prethodnim revizorom. Svrha ovog zahteva jeste da pomogne novom revizoru da proceni da li da prihvati angažovanje. Ova komunikacija može, na primer, otkriti novom revizoru da klijentu nedostaje integritet ili da postoje neslaganja u vezi sa računovodstvenim principima, procedurama revizije, ili visinom cene obavljanja revizije. Komunikaciju sa klijentom u ovoj fazi bi trebao da inicira novi revizor. Pre toga potrebno je dobiti dozvolu klijenta za komunikaciju sa prethodnim revizorom shodno Kodeksu profesionalne etike. Novi revizor treba ozbiljno da razmisli o tome da li želi da prihvati potencijalno angažovanje, bez dodatne istrage, ukoliko klijent ne želi da odobri ovu komunikaciju ili ako prethodni revizor ne želi da ponudi razuman odgovor i obrazloženje. Ako potencijalni klijent u prošlosti nije angažovao ni jedno revizijsko preduzeće na poslovima revizije, potrebno je izvršiti dodatnu istragu. Izvori informacija u tom slučaju obuhvataju lokalne pravne zastupnike, druga preduzeća za reviziju i računovodstvo, banke i ostale firme. U nekim slučajevima revizor može da zaposli profesionalnog istražitelja kako bi dobio informacije o reputaciji i poreklu ključnih članova rukovodstva.²⁸

3.2.2 Postojeći klijenti

Mnoga računovodstvena preduzeća procenjuju postojeće klijente jednom godišnje da bi odredili da li postoje razlozi za prestanak angažovanja na poslovima revizije. Prethodni odnosi i eventualni sukobi u vezi sa stvarima kao što su:

- odgovarajući obim revizije,
- vrsta izdatog mišljenja, ili
- cene,

mogu prouzrokovati prekid saradnje. Revizor može utvrditi da klijent nema integritet i prema tome ne bi trebalo da nastavi saradnju sa njim. Ako klijent tuži revizorsku firmu ili obratno, tada revizorska firma više ne može da vrši reviziju te firme, jer može da se dovede u pitanje nezavisnost vršenja revizije.²⁹

3.2.3 Utvrđivanje klijentovih razloga za reviziju

Dva glavna faktora opredeljuju primenu procedure utvrđivanja razloga za vršenje revizije, a to su zakonske procedure i potencijalni korisnici izveštaja i njihova namena. Revizor će verovatno prikupiti više dokaza ukoliko se finansijski izveštaji koriste u većem obimu.

3.2.4 Revizorski tim

Jedan od bazičnih standarda revizije nalaže da: reviziju treba da obavljaju lica koja su prošla odgovarajuću stručnu obuku, preciznije koji su stručnjaci iz posebnih oblasti revizije. Osoblje (revizorski tim) angažovan na poslovima revizije mora, prema tome, zadovoljavati ovaj standard.

²⁸ Stanišić, M., Stanojević, Lj., Revizija i primena kompjutera, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010, str 73

²⁹ Stanišić, M., Revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009, str 115

3.2.5 Prikupljanje opštih informacija

Potpuno razumevanje klijentovog poslovanja, delatnosti i poznavanje operacija preduzeća od suštinskog su značaja za sprovođenje adekvatne revizije. Većina ovih informacija dobija se u samom klijentovom preduzeću, posebno ako je klijent nov.

3.2.6 Prikupljanje informacija o delatnosti i poslovanju klijenta

Informacije o delatnosti klijenta mogu se prikupiti na različite načine. Revizoru na raspolaganju stoje udžbenici i stručni časopisi iz većine glavnih grana delatnosti. Poznavanje onih aspekata klijentovog poslovanja po kojima se razlikuje od drugih preduzeća u grani potrebno je radi granskog poređenja. Slično tome, sve ostale jedinstvene karakteristike poslovanja klijenta potrebno je razumeti pre početka revizije zbog toga što se takve činjenice neprestano koriste za tumačenje informacija u reviziji.

3.2.7 Obilazak klijentovih objekata i kancelarija

Obilazak klijentovih objekata od koristi je jer omogućuje bolje upoznavanje njegovog poslovanja zbog toga što omogućava susret sa ključnim članovima osoblja i posmatranje poslovnih aktivnosti na licu mesta. Razgovori sa osobljem koje ne obavlja računovodstvene poslove tokom obilaska i revizije korisni su za formiranje šireg uvida u performanse preduzeća. Pregled fizičkih objekata pomaže pri upoznavanju fizičkog obezbeđenja osnovnih sredstava i pri tumačenju računovodstvenih podataka i obezbeđuje referentni okvir za predstavljanje primera radi utvrđivanja aktive zaliha u proizvodnji i fabričke opreme.

3.2.8 Uvid u poslovnu politiku preduzeća

Osnovne odluke u vezi sa računovodstvenim i poslovnim politikama moraju se uvek pažljivo proceniti kao deo revizije da bi se utvrdilo da li rukovodstvo ima dozvolu od upravnog odbora da donosi takve odluke i da bi se potvrdilo da su odluke rukovodstva pravilno prikazane u izveštajima.

3.2.9 Utvrđivanje povezanih pravnih lica

Transakcije sa povezanim licima³⁰ važne su za revizora zbog toga što će biti obelodanjene u finansijskim izveštajima ako imaju materijalan značaj. Pošto se transakcije povezanih lica moraju obelodaniti, važno je da se sva povezana lica utvrde i prilože u stalni dosije u ranoj fazi angažovanja.

³⁰ Transakcije sa povezanim licima predstavljaju sve transakcije između klijenta i povezanih lica.

3.2.10 Procena potreba za spoljnim specijalistima

Kada revizor naiđe na situacije koje zahtevaju specijalizovano znanje, možda će morati da zatraži savet specijaliste. Revizor bi trebalo da u dovoljnoj meri poznaje klijentovo poslovanje da bi prepoznao potrebu za specijalistom.

3.2.11 Prikupljanje informacija o zakonskim obavezama klijenta

U ranoj fazi revizije potrebno je ispitati tri usko povezane vrste pravnih dokumenata i evidencije: registracioni list i pravilnike, zapisnike sa sastanaka upravnog odbora i deonika, i ugovore. Upoznavanje sa pravnom dokumentacijom i dokazima na početku angažovanja omogućava revizoru da ispravno tumači „povezane dokaze“ u toku angažovanja i da potvrdi da su informacije pravilno obelodanjene u finansijskim izveštajima.³¹

3.3. Korišćenje saznanja o poslovanju klijenta

Saznanje o poslovanju je okvir, informacija unutar kojeg revizor profesionalno prosuđuje. Razumevanje poslovanja i odgovarajuće korišćenje tih informacija pomaže revizoru u:

- a) procenjivanju rizika i identifikovanju problema;
- b) efektivnom i efikasnom planiranju i izvođenju revizije;
- c) vrednovanju revizijskih dokaza;
- d) pružanju boljih usluga klijentu.

Revizor treba da bude siguran da je njegovo osoblje zaduženo za određen revizijski angažman steklo dovoljno saznanja o poslovanju da mu omogući izvršenje delegiranih poslova revizije. Revizor treba da bude siguran da osoblje shvata potrebu da bude pripravno za pribavljanje dodatnih informacija i potrebu da te informacije deli sa revizorom i drugim osobljem.

Da bi delotvorno iskoristio saznanja o poslovanju klijenta, revizor treba da razmotri kako ta saznanja utiču na finansijske izveštaje uzete u celini i da li su tvrdnje sadržane u finansijskim izveštajima konzistentne sa saznanjima revizora o poslovanju klijenta.

³¹ Stanišić, M., Stanojević, Lj., Revizija i primena kompjutera, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010, str 77

IV DEO

REVIZIJSKI RIZIK I MATERIJALNOST

4.1 Pojam revizijskog rizika

Rizik je jedno od baznih načela revizije, pored materijalnosti i dokaza. Revizor se susreće sa dve osnovne vrste rizika u reviziji finansijskih izveštaja. Revizijski rizik i poslovni rizik.

Revizijski rizik se odnosi na rizik da revizor može da izrazi neodgovarajuće mišljenje u slučajevima kada finansijski izveštaji sadrže materijalno značajne pogrešne iskaze.³²

Poslovni rizik predstavlja rizik da će revizor pretrpeti gubitak ili štetu u svojoj stručnoj praksi zbog parnice ili nepovoljnog publiciteta u vezi sa revizijom. Nema međunarodnog standarda za merenje poslovnog rizika u reviziji. Svaka zemlja ima specifične poslovne rizike koji su promenljivi u vremenu.

Osnovni cilj utvrđivanja revizijskog rizika je da se blagovremeno pre ulaska u angažman sagleda i vrednuje revizijski rizik da bi se:

- Realnije sagledalo potrebno vreme,
- Realnije sagledala potreba u pogledu stručnog tima za rad,
- Realnije sagledali finansijski efekti angažmana,
- Realnije odredila cena revizijskog angažmana, itd.

Ako se pravilno proceni rizik revizijskog angažmana moguće je izbeći neprijatnosti, smanjiti troškove i podići efikasnost čime potencijalno može da se dobije na ugledu u profesiji.³³

Poslovni rizik se razlikuje od rizika revizije, međutim, revizor može odlučiti da prikupi više dokaza zbog povećanog poslovnog rizika. Prema opšte prihvaćenim standardima revizije, revizor ne sme prikupiti manje dokaza zbog toga što vrši reviziju klijenta sa minimalnim poslovnim rizikom.³⁴ Rizik revizije često je razmatran i koncipiran kao način pristupa koji revizori koriste kada obavljaju reviziju. Revizijski pristup sagledavanja rizika, koji se pojavio 90-tih godina 20. veka kao dominantan revizijski model, bio je odgovor revizijske profesije na rastuću potražnju za efikasnijom revizijom. Ovaj pristup zahteva od revizora da obrate posebnu pažnju na rizike s kojima se suočavaju tokom revizije.³⁵

Rizik revizije predstavlja kombinaciju, ili kumulaciju tri vrste rizika:

1. Materijalna greška javlja se u finansijskim izveštajima zbog prirode delatnosti i nesavršenosti računovodstvene funkcije u kontekstu poslovnog sistema u kojem se posao odvija (inherentni rizik),
2. Struktura interne kontrole ne uspeva da otkrije i ispravi grešku (rizik kontrole),
3. Revizor ne uspeva da otkrije grešku (rizik otkrivanja).³⁶

³² Međunarodna federacija računovođa, Međunarodni standardi revizije – prevod sa engleskog jezika, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2005, str 142

³³ Stanišić, M., Revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009, str 103

³⁴ Isto, str 104

³⁵ Soltani, B., Revizija-međunarodni pristup, Mate, Beograd, 2010, str 217

³⁶ Stanišić, M., Metodologija revizije, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009, str.46

$$\begin{aligned} \text{Rizik revizije} &= \text{Verovatnoća pojave materijalne greške} \\ &\times \text{Verovatnoća propusta u strukturi interne kontrole} \\ &\times \text{Verovatnoća propusta revizora} \end{aligned}$$

4.2. Faktori rizika

Faktori rizika koji ukazuju na povećanu verovatnoću prisustva grešaka ili krivotvorenje finansijskih izveštaja mogu biti:

1. Karakteristike menadžmenta:

- b) Ponašanje menadžmenta u odnosu na funkciju interne kontrole
- c) Ponašanje menadžmenta

2. Karakteristike industrije ili grane:

- a) Novi računovodstveni ili zakonski propisi od uticaja na finansijsko izveštavanje,
- b) Visoko konkurentna tržišta,
- c) Ogromno dejstvo poslovnih promašaja,
- d) Brze promene u industriji / grani.

3. Poslovne karakteristike

a) Poslovni faktori

- Niska ili nepostojeća profitabilnost,
- Nekonzistentni tokovi gotovine i porast dobiti,
- Pritisak da se pribavi dodatni kapital za povećanje troškova istraživanja i razvoja,
- Suviše komplikovana organizaciona struktura,
- Skrivena ili konfuzna menadžment kontrola,
- Osetljivost poslovnih rezultata na spoljne ekonomske faktore ,
- Visoka zavisnost od kredita uz obaveze kojima je teško udovoljiti,
- Pretnje da dođe do prekida poslovanja,
- Neuobičajeno dinamičan rast.

b) Računovodstveni faktori

- Obimne transakcije sa povezanim subjektima,
- Obimne neuobičajene ili odložene transakcije,
- Brojna salda računa koja su podložna procenama,
- Nekvalifikovano ili nekompetentno osoblje koje obavlja ključne računovodstvene funkcije,
- Nedostajuća dokumenta,
- Neuobičajene razlike ili neusaglašene stavke pri računovodstvenom savršenju,
- Korekcije računovodstvenih evidencija u „minut do dvanaest“.

Slika 1. Faktori rizika

4. Sklonost ka proneverama

- a) Veliki iznosi gotovine u blagajni,
- b) Zalihe velike vrednosti a malog obima (zlato, nakit, i sl.),
- c) Imovina koja je lako pretvorljiva u gotovinu (hartije od vrednosti ili nakit),
- d) Osnovna sredstva koja se lako mogu prodati, koja su bez oznake za identifikaciju.

5. Slabosti u sistemu interne kontrole

- a) Slab nadzor od strane menadžmenta,
- b) Neadekvatni postupci prijema novih kadrova,
- c) Neadekvatne računovodstvene evidencije,
- d) Slabo razgraničenje dužnosti ili druge nezavisne provere,
- e) Odsustvo propisanih postupaka za odobrenje transakcija,
- f) Slabo fizičko obezbeđenje resursa,
- g) Loša dokumentacija o poslovnim transakcijama,
- h) Odsustvo obaveznih godišnjih odmora za zaposlene.³⁷

³⁷ Milojević, D., S., Finansijska revizija i kontrola, Beogradska poslovna škola, Beograd, 2006, str 136

4.3. Komponente revizijskog rizika

4.3.1 Inherentni rizik

Inherentni rizik se odnosi na podložnost bilansne pozicije ili grupe poslovnih događaja pogrešnim iskazima koji, uz pretpostavku da ne postoje odgovarajuće kontrole za njihovo otkrivanje, pojedinačno, ili sa pogrešnim iskazima na drugim bilansnim pozicijama ili grupama poslovnih promena, mogu biti materijalno značajni.³⁸

Inherentni rizik pretpostavlja da će povezani računi finansijskih izveštaja sadržavati pogrešne prikaze. Nije iznenađujuće da je veći inherentni rizik povezan s višom stopom otkrivenih grešaka. Rizik značajnog pogrešnog prikazivanja je veći za neke tvrdnje i povezane vrste transakcija, salda računa i objavljene informacije, od drugih. Na primer, složene kalkulacije će verovatno pre biti pogrešno prikazane nego jednostavne kalkulacije. Računi finansijskih izveštaja koji sadrže iznose dobijene računovodstvenim procenama predstavljaju veći rizik od računa koji sadrže relativno rutinske, činjenične podatke. Eksterne okolnosti takođe utiču na inherentni rizik. Na primer, tehnološki razvoj može proizvod učiniti zastarelim, pri tom uzrokujući da su zalihe podložnije procenjivanju. Uz te okolnosti, koje su svojstvene specifičnim tvrdnjama za vrstu transakcija, salda računa ili objavljene informacije, na inherentni rizik utiče mnoštvo faktora. Oni uključuju vrstu poslovanja i industrije klijenta, poštenje menadžmenta, postojanje povezanih strana, kao i pomanjkanje dovoljnog radnog kapitala za nastavak poslovanja. Ovi faktori takođe uključuju i industrije koje imaju negativan trend razvoja pa su obeležene velikim brojem poslovnih neuspeha. Neki od ovih faktora rizika mogu uticati na celokupni angažman revizora, dok drugi mogu uticati samo na jednu tvrdnju, ili na nekoliko povezanih tvrdnji. Revizori treba da razmotre one faktore koji bi mogli uticati na nastanak grešaka i, u skladu s tim, mogu prilagoditi svoj program revizije, čime se povećava verovatnoća otkrivanja grešaka.³⁹ Inherentni rizik postoji u odsustvu postupaka koje rukovodstvo može preduzeti da bi izmenilo verovatnoću ili uticaj tog rizika.⁴⁰

Inherentni rizik proističe iz prirode računovodstva kao metodološkog postupka i poslovne funkcije da ono ne daje apsolutnu sigurnost već je ona veoma visoka. Tako na primer nemogućnost računovodstvene funkcije da sve promene na sredstvima, obavezama i kapitalu tačno i na vreme iskaže predstavlja rudnik inherentnog rizika. Najbolja ilustracija za to je odstupanje stvarnog od knjigovodstvenog stanja iz kojih razloga se sprovede popisi iako oni koštaju. Na primer, neki poslovni događaj može da nastane i da izazove promene na sredstvima, obavezama ili kapitalu, a da se:

- Ne sastavi poslovni dokument o tome,
- Da se dokument neispravno formira i sastavi,
- Da se dokument zagubi i ne tretira u računovodstvu,
- Da se dokument duplo tretira u računovodstvu,
- Da se dokument pogrešno tretira u računovodstvu, itd...

³⁸ Milojević, D., S., Op.cit., str 154

³⁹ Soltani, B., Op.cit., str 218

⁴⁰ Upravljanje rizikom poslovanja: integrisani okvir, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 2009, str 178

4.3.1.1 Revizijski postupci u odnosu na inherentni rizik

Prilikom razrade revizijskih programa, revizor treba da poveže procenu inherentnog rizika sa materijalno značajnim stanjima na računima i vrstama poslovnih događaja i sa nivoom tvrdnje ili da pretpostavi da je inherentni rizik visok za tvrdnje. Za procenu inherentnog rizika, revizor se služi profesionalnim prosuđivanjem, da bi izvršio procenjivanje brojnih faktora, kao što su, na primer:

Na nivou finansijskih izveštaja:

- Integritet rukovodstva;
- Iskustvo i znanja rukovodstva i promene rukovodstva u toku perioda, na primer, neiskustvo rukovodstva može uticati na sastavljanje finansijskih izveštaja pravnog lica;
- Neuobičajeni pritisci na rukovodstvo, na primer, okolnosti koje mogu predodrediti rukovodstvo da sačini pogrešne finansijske izveštaje;
- Priroda poslovanja pravnog lica, na primer, tehnička zastarelost njegovih proizvoda i usluga, kompleksnost njegove strukture kapitala, značaj povezanih subjekata i broj i geografski raspored lokacija njegovih proizvodnih resursa;
- Faktori od uticaja na delatnost u okviru koje pravno lice posluje, na primer, ekonomski i konkurentski uslovi koji se identifikuju pomoću finansijskih trendova i relativnih pokazatelja, promene u tehnologiji, tražnji potrošača i računovodstvenoj praksi karakterističnoj za delatnost u okviru koje pravno lice posluje.

Na nivou stanja na računima i vrste poslovnih događaja:

- Pojedini računi iz finansijskih izveštaja podložni su pogrešnom iskazivanju, na primer, računi na kojima je trebalo izvršiti korekciju u prethodnom periodu ili računi za koje se zahteva visok stepen procene;
- Kompleksnost određenih poslovnih promena i drugih poslovnih događaja za koje bi se moglo tražiti angažovanje eksperta;
- Stepenn prosuđivanja pri utvrđivanju stanja na računima;
- Podložnost sredstava gubitku ili protivpravnom prisvajanju, na primer, sredstva koja su u visokom stepenu poželjna i pogodna za prisvajanje, kao što je gotovina;
- Kompletiranje neuobičajenih i složenih poslovnih događaja, naročito na kraju, ili neposredno pre kraja godine;
- Poslovni događaji koji nisu obuhvaćeni redovnom obradom.⁴¹

4.3.2 Kontrolni rizik

Kontrolni rizik predstavlja rizik da bi se materijalna greška mogla javiti u tvrdnji za saldo računa ili klasu transakcija, i ne bi se mogla pravovremeno sprečiti ili otkriti pomoću politika i procedura interne kontrole. Ovaj rizik predstavlja funkciju efektivnosti oblika i rada politika i procedura strukture interne kontrole koje su važne za reviziju i finansijske izveštaje preduzeća.

Rizik da kontrole ne funkcionišu je rizik da sistem računovodstva i interne kontrole neće pravovremeno sprečiti ili ispraviti pogrešan iskaz koji može nastati na nekoj bilansnoj poziciji ili grupi poslovnih događaja, a koji je, pojedinačno ili sa pogrešnim iskazima na

⁴¹ Stanišić, M., Revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009, str 105

drugim bilansnim pozicijama ili grupama poslovnih događaja, materijalno značajan.⁴²

U izvršavanju svojih obaveza, nezavisni revizori će dokumentovati i proceniti sistem internih kontrola preduzeća. To će verovatno uključivati upotrebu pisanih beleški i dijagrama toka. Revizorova procena internih kontrola obično će se bazirati na upitnicima i oni bi trebalo da procene okruženje opštih kontrola u preduzeću. To uključuje i stav koji direktori i menadžeri imaju o internim kontrolama. Ako je menadžment preduzeća iskusan i poseduje dovoljno znanja za uspostavljanje odgovarajućeg sistema internih kontrola, to će revizoru pružiti više uverenja.⁴³

Kontrolni rizik u izvesnom stepenu zavisi od inherentnog rizika. Na primer, ako je firma izložena većem obimu rizika deviznog kursa, verovatno je da će menadžment dizajnirati i sprovesti čvršći sistem kontrole deviznog kursa, nego u slučaju da kompanija nije izložena tim rizicima.⁴⁴

4.3.3 Detekcioni rizik

Rizik detekcije ili neotkrivanja predstavlja rizik da revizor neće otkriti materijalno značajnu grešku u tvrdnji. Ovaj rizik delimično proističe iz neizvesnosti koje postoje kada revizor ne ispituje ceo saldo računa ili klasu transakcija da bi prikupio dokaze o određenoj tvrdnji. Ostale neizvesnosti mogu se pojaviti zbog toga što revizor može izabrati neodgovarajuću proceduru revizije, pogrešno primeniti odgovarajuću proceduru, ili pogrešno protumačiti rezultate revizije. Ove druge neizvesnosti mogu se smanjiti na zanemarljiv nivo adekvatnim planiranjem, nadzorom, i upravljanjem revizijom u nekoj firmi u skladu sa odgovarajućim standardima kvaliteta.⁴⁵

Ovaj rizik zavisi od efikasnosti revizijskih postupaka i od revizorove primene istih. Revizor obično ne ispituje sve transakcije određene vrste, salda računa ili objavljenih informacija, ili revizor može odabrati neodgovarajuće revizijske postupke, pogrešno ih primeniti ili pogrešno interpretirati rezultate.

Rizik neotkrivanja povezan je s vrstom, vremenom i obimom dokaznih postupaka koje sprovodi revizor kako bi se rizik revizije smanjio na prihvatljivo nizak nivo. Ti postupci obično uključuju analitički prikaz, odabir značajnih stavki, testiranje uzorka i opštu proveru transakcija i salda. Obim dokaznih postupaka treba da bude dovoljan da smanji rizik neotkrivanja na prihvatljiv nivo.

Važni elementi povezani s rizikom neotkrivanja su, kao prvo, obim revizorovog rada vezanog uz analitičke prikaze i testove detalja koji će se zasnivati na njegovoj proceni nivoa uverenja svake vrste postupka testiranja i na troškovima izvođenja testova. Kao drugo, rizik neotkrivanja ima inverzni odnos prema proceni rizika značajnog pogrešnog prikazivanja na nivou tvrdnje.⁴⁶

⁴² Milojević, D., S., Op.cit., str 154

⁴³ Soltani, B., Op.cit., str 219

⁴⁴ Milojević, D., S., Op.cit., str 156

⁴⁵ Stanišić, M., Revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009, str 105

⁴⁶ Soltani, B., Op.cit., str 220

4.4 Materijalnost u revizijskom riziku

Cilj međunarodnog standarda revizije (ISA 320) – Materijalnost, je da uspostavi standarde i pruži smernice o konceptu materijalnosti i njegovoj vezi sa revizijskim rizikom. Revizor treba da razmotri materijalnost i njenu vezu sa revizijskim rizikom kada obavlja reviziju.

Materijalnost je definisana od strane Komiteta za međunarodne računovodstvene standarde u Okviru za sastavljanje i prezentaciju finansijskih izveštaja, sledećim rečima: „Informacija je materijalno značajna ako bi njeno izostavljanje ili pogrešno prikazivanje moglo uticati na ekonomske odluke koje bi korisnici doneli na bazi finansijskih izveštaja. Materijalnost zavisi od veličine stavke ili greške prosuđene u specifičnim okolnostima njenog izostavljanja ili pogrešnog prikazivanja. Otuda materijalnost pre obezbeđuje prag ili tačku razgraničenja nego kvalitativnu karakteristiku koju informacija mora imati da bi bila od koristi.“

Cilj revizije finansijskih izveštaja je da omogući revizoru da izrazi mišljenje o tome da li su finansijski izveštaji, u svim materijalno značajnim aspektima, sastavljeni u skladu sa identifikovanim okvirom za finansijsko izveštavanje. Procena o tome šta je materijalno je stvar profesionalnog prosuđivanja.

Prilikom izrade plana revizije, revizor postavlja prihvatljiv nivo materijalnosti, kako bi otkrio kvantitativna, materijalno pogrešna prikazivanja. Međutim, treba da budu razmotreni i iznos (kvantitet) i priroda (kvalitet) pogrešnog prikazivanja.

Revizor treba da razmatra materijalnost kada:

- a) Određuje prirodu, vreme i obim revizijskih postupaka, i
- b) Vrednuje efekte pogrešnih prikazivanja.⁴⁷

Kvantitativni faktori materijalnosti:

Da li je iznos (visina) pogrešnog iskaza dovoljno veliki u odnosu na visinu referentnih „osnova“ klijenta kao što su neto dobit pre oporezivanja, obrtna sredstva, tekuće obaveze, ukupna aktiva ili sopstveni kapital?

- Ukoliko je pogrešan iskaz dovoljno veliki u poređenju sa tom „osnovom“, onda je to materijalno značajno.

Kvalitativni faktori materijalnosti:

- a) Da li je pogrešan iskaz posledica greške ili neregularnosti (nameran pogrešan iskaz)?
 - Skoro svaka neregularnost je od materijalnog značaja, bez obzira na njegovu visinu.
- b) Da li pogrešan iskaz ima uticaj na ugovorene obaveze?
 - Ugovorene obaveze mogu na izvestan način da nametnu neke kazne i penale koji klijentu mogu naneti teškoće za nastavak poslovanja.
- c) Da li pogrešan iskaz utiče na trend ostvarenog prihoda?

⁴⁷ Međunarodna federacija računovođa, Međunarodni standardi revizije – prevod sa engleskog jezika, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2005, str 328

- Prekid u trendu ostvarenja prihoda bi mogao biti od materijalnog značaja, ako je klijent imao godišnji porast (ili smanjenje) neto dobiti za niz godina i odjednom dolazi do promene tog trenda.
- d) Da li je korektan opis računovodstvene politike?
- Ako se koristi nekorektan opis računovodstvenih politika (npr. LIFO umesto FIFO za zalihe) to može da dovede do pogrešnih zaključaka prilikom analize finansijskih izveštaja.
- e) Da li je obelodanjeno eventualno kršenje zakonske regulative?
- Ako je verovatno da kazna koja rezultira iz tog kršenja značajno smanjuje poslovnu sposobnost, onda je to od materijalnog značaja.⁴⁸

4.4.1 Odnos između materijalnosti i revizijskog rizika

Kada planira reviziju, revizor razmatra šta bi u finansijskim izveštajima moglo biti materijalno značajno pogrešno iskazano. Revizorova procena materijalnog značaja pomaže revizoru da odluči o takvim pitanjima kao što su određivanje koje stavke da ispituje i da li da primeni metod uzorka i analitičke postupke.

Postoji obrnuto proporcionalni odnos između materijalnosti i nivoa revizijskog rizika, to jest, što je viši nivo materijalnog značaja, to je niži nivo revizijskog rizika i obrnuto. Kada revizor određuje prirodu, vreme i obim postupaka revizije, treba da uzme u obzir ovaj odnos između materijalnog značaja i revizijskog rizika. Na primer, ako posle planiranja specifičnih revizijskih postupaka revizor utvrdi da je prihvatljiv niži nivo materijalnog značaja, revizijski rizik je povećan. Revizor ovo treba da kompenzuje bilo pomoću:

- a) Smanjenja procenjenog nivoa kontrolnog rizika, gde je ovo moguće, i potkrepljivanjem smanjenog nivoa izvođenjem proširenih ili dodatnih postupaka provere kontrola; ili
- b) Smanjenja detekcionog rizika da greška ne bude otkrivena putem izmene prirode, vremena i obima planiranih postupaka suštinskog ispitivanja suštine.⁴⁹

4.4.2 Odnos između materijalnosti i dokaza revizije

Materijalnost je jedan od faktora koji utiče na prosuđivanje revizora o dovoljnosti revizijskih dokaza. Što je niži prag materijalnosti, tim je veći obim dokaza koji se mora pribaviti. Takođe je nesporno kada se kaže da što je veći ili značajniji saldo nekog računa, tim je veći obim dokaza koji se mora pribaviti. Za pogrešno iskazane iznose u bilansima revizor u procesu obavljanja postupaka revizije informiše menadžment klijenta, a ako su ti iznosi materijalno značajni od klijenta se traži da izvrši određena korektivna knjiženja. Čak i onda kada revizor proceni da je zbir materijalno pogrešnih iskaza ispod iznosa koji se smatra materijalnim, revizor polazi od toga da bi stvarni pogrešni iskaz mogao da bude veći nego što

⁴⁸ Milojević, D., S., Op.cit., 2006., str 148

⁴⁹ Međunarodna federacija računovođa, Međunarodni standardi revizije – prevod sa engleskog jezika, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2005, str 328

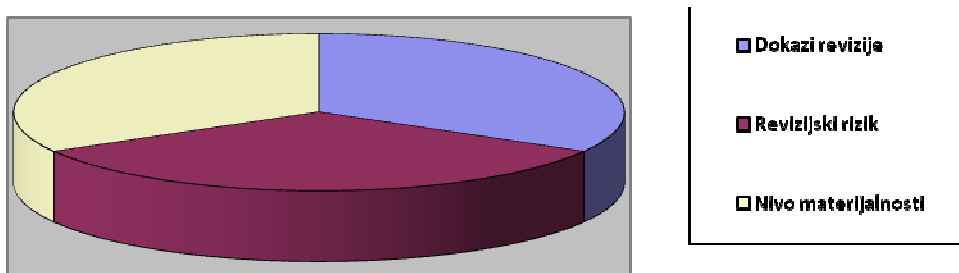
je on to procenio, pa još uvek može da zaključi da je rizik materijalno pogrešnih iskaza u finansijskim izveštajima suviše visok.

4.4.3 Odnosi između revizijskog rizika, dokaza revizije i materijalnosti

Do sada smo objasnili da postoji inverzni odnos između materijalnosti i dokaza revizije, kao i inverzni odnos između globalnog revizijskog rizika i dokaza revizije. Slika 2 ilustruje te odnose, kao i međusobnu uslovljenost između sva tri koncepta revizije. Na primer, ako utvrdimo revizijski rizik kao konstantan a smanjimo prag materijalnosti, da bi se krug zatvorio, mora se povećati obim dokaza revizije. Isto tako, ukoliko zadržimo materijalnost na konstantnom nivou a smanjimo obim dokaza, moramo povećati revizijski rizik da bismo zatvorili krug. Ili, ukoliko želimo da smanjimo globalni revizijski rizik, mi moramo da uradimo nešto od sledećeg:

- 1) Da povećamo prag materijalnosti a zadržimo konstantan obim dokaza revizije,
- 2) Povećamo obim dokaza, uz zadržavanje praga materijalnosti na istom nivou, ili
- 3) Neznatno povećamo i obim dokaza revizije i nivo materijalnosti.⁵⁰

Grafički se to može prikazati na sledeći način:

Slika 2 Odnosi između revizijskog rizika, dokaza revizije i nivoa materijalnosti

⁵⁰ Milojević, D., S., Op.cit., 2006., str 164

V DEO

PROCENA REVIZIJSKOG RIZIKA

5.1 Procena rizika i interna kontrola

Procenom revizijskog rizika bavi se Međunarodni standard revizije (ISA 400) – Ocena rizika i interna kontrola. Cilj ovog Međunarodnog standarda revizije je da uspostavi standarde i pruži smernice za pribavljanje podataka potrebnih za razumevanje računovodstvenog sistema i sistema interne kontrole, revizijskog rizika i njegovih komponenti: inherentnog rizika, kontrolnog rizika i detekcionog rizika.

Revizor treba da obezbedi razumevanje računovodstvenog sistema i sistema interne kontrole u onoj meri koja je neophodna za planiranje revizije i razradu delotvornog pristupa o obavljanju revizije. Revizor treba da se služi profesionalnim prosuđivanjem za procenu revizijskog rizika i za osmišljavanje postupaka revizije, da bi se osiguralo smanjenje revizijskog rizika na prihvatljivo niskom nivou.⁵¹

Prvi najvažniji koncept koji je obuhvaćen revizijom je revizijski rizik.⁵² Prilikom osmišljavanja opšteg plana revizije, revizor treba da proceni inherentni rizik na nivou računovodstvenih izveštaja u celini. Prilikom razrade revizijskih programa, revizor treba da poveže ovu procenu sa materijalno značajnim stanjima na računima i vrstama poslovnih događaja i sa nivoom tvrdnje, ili da pretpostavi da je inherentni rizik visok za ove tvrdnje. Za procenu inherentnog rizika, revizor se služi profesionalnim prosuđivanjem, da bi izvršio procenjivanje brojnih faktora, kao što su, na primer: na nivou računovodstvenih izveštaja i na nivou stanja na računima i vrsta poslovnih događaja.⁵³

Nakon sticanja razumevanja računovodstvenog sistema i sistema interne kontrole, revizor treba da izvrši preliminarnu procenu kontrolnog rizika, na nivou tvrdnje, za svako materijalno značajno stanje na računu i vrstu poslovnih događaja.

5.1.1 Postupci procene rizika od strane eksternog revizora

Revizorski postupci koje je usvojio eksterni revizor da bi stekao razumevanje o preduzeću i njegovom okruženju nazivaju se postupci procene rizika. Ovi postupci uglavnom služe kao izvor revizijskih dokaza koji će podržati procene rizika značajnog pogrešnog prikazivanja u finansijskim izveštajima. Revizor može prikupiti revizijske dokaze o vrstama transakcija, saldima računa ili objavljenim informacijama, i o povezanim tvrdnjama, kao i o efikasnosti delovanja internih kontrola, iako ti revizijski postupci nisu posebno planirani kao dokazni postupci i testovi kontrola. Nezavisni revizor takođe može odlučiti da sprovede dokazne postupke ili testove kontrola istovremeno s postupcima procene rizika zato što je tako efikasnije. U sprovođenju revizije finansijskih izveštaja, eksterni revizor treba da ima ili da stekne dovoljno znanja o poslovanju da bi omogućio prepoznavanje i razumevanje događaja, transakcija i prakse koji, prema revizorovom mišljenju, mogu imati značajan učinak

⁵¹ Međunarodna federacija računovođa, Međunarodni standardi revizije – prevod sa engleskog jezika, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2005, str 355

⁵² Messier, W.F., Glover, S.M., Pravitt D.F., Auditing and assurance services: A systematic approach, fourth edition, Mc Graw-Hill, New York, 2006, str 80

⁵³ Međunarodna federacija računovođa, Međunarodni standardi revizije – prevod sa engleskog jezika, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2005, str 357

na finansijske izveštaje, ili na revizijsko ispitivanje, ili na revizorov izveštaj. Na primer, takvo znanje eksterni revizori upotrebljavaju u procenjivanju inherentnog i kontrolnog rizika, i u određivanju vrste, vremena i obima revizijskih postupaka.

Da bi stekao razumevanje o preduzeću i njegovom okruženju, uključujući i njegove interne kontrole, eksterni revizor treba da sprovede sledeće postupke procene rizika:

- Ispitivanje menadžmenta i drugih lica unutar preduzeća: revizijskog osoblja, zaposlenih koji rade u različitim odeljenjima, itd.,
- Analitički postupci,
- Posmatranje i inspekcija.

Eksterni revizor treba da sprovede postupke procene rizika kako bi stekao razumevanje o komponentama internih kontrola. Revizor koristi razumevanje internih kontrola da bi utvrdio vrste mogućih pogrešnih prikaza, razmotrio faktore koji utiču na rizik značajnog pogrešnog prikazivanja i odredio vrstu, vreme i obim daljih revizijskih postupaka.⁵⁴

5.1.2 Inherentna ograničenja sistema interne kontrole

Delotvornost svakog sistema interne kontrole je podložan nekim prirodnim ograničenjima, kao što su: zaobilaženje sistema interne kontrole od strane menadžmenta, greške i propusti izvršilaca i tajni sporazum. Navedena ograničenja su i glavni uzroci nastanka nezakonitih radnji u organizacijama.

Zaobilaženje sistema interne kontrole od strane menadžmenta. Sistem interne kontrole može biti zaobiđen od strane menadžmenta. Na primer, neki menadžer može zahtevati od svog podređenog da evidentira knjiženja u računovodstvenim evidencijama koja nisu u skladu sa suštinom poslovne transakcije, i da na taj način naruši sistem interne kontrole. Podređeni izvršilac to može i da uradi, usled bojazni da ne izgubi posao. U drugom primeru, menadžment može izmeniti neke odredbe u standardnom ugovoru o prodaji što može uticati na priznavanje prihoda. Revizor treba posebno da obrati pažnju na slučaj kada je viši nivo menadžmenta uključen u slične aktivnosti, zato što to inicira ozbiljna pitanja o integritetu menadžmenta. Međutim, zaobilaženje propisanih kontrolnih postupaka od strane menadžmenta je veoma teško za otkrivanje u normalnom postupku revizije.

Greške i propusti od strane izvršilaca. Sistem interne kontrole je delotvoran onoliko koliko je delotvorno osoblje koje primenjuje i sprovodi propisane kontrolne postupke. Do prekida u sistemu kontrole može da dođe usled grešaka i propusta od strane osoblja u firmi. Na primer, greške se mogu desiti u dizajniranju, održavanju ili nadzoru automatizovanih kontrolnih postupaka. Ukoliko osoblje u informacionom sistemu u potpunosti ne razume kako se u sistemu prihoda obrađuju transakcije realizacije, oni mogu pogrešno da dizajniraju promene u sistemu za obradu realizacije za novi proizvod.

Tajni sporazum između izvršilaca. Delotvornost razgraničenja dužnosti između izvršilaca zavisi od toga da li pojedinci obavljaju samo zadatke koji su njima delegirani ili da

⁵⁴ Soltani, B., Op.cit., str 228

jedna osoba nadzire rad one druge. Uvek postoji rizik da dosluh između pojedinaca naruši delotvornost sistema razgraničenja dužnosti.⁵⁵

5.2. Procena komponenata revizijskog rizika

5.2.1 Procena inherentnog rizika

Inherentni rizik se odnosi na podložnost stanja na nekom računu ili vrste poslovnih događaja pogrešnim iskazima koji, uzeti pojedinačno ili kumulativno sa pogrešnim iskazima stanja na drugim računima ili vrstama poslovnih događaja, mogu biti materijalno značajni, uz pretpostavku da nisu postojale odgovarajuće interne kontrole.⁵⁶

Inherentni rizik je rizik koji proističe iz specifičnosti računovodstva kao funkcije i njegove slabosti da se svi nastali događaji precizno i na vreme evidentiraju. Rizik proističe usled toga što:

- neki poslovni događaj može da nastane a da se o njegovom nastanku uopšte ne formira dokumentacija,
- neki poslovni događaj može da nastane a da se o njegovom nastanku formira neispravna dokumentacija,
- neki poslovni događaj može da nastane, da se o njegovom nastanku formira dokumentacija i da ta dokumentacija ne bude uopšte proknjižena (usled niza razloga),
- neki poslovni događaj može da nastane, da se o njegovom nastanku formira dokumentacija i da se ona pogrešno evidentira u knjigovodstvu (netačan iznos, netačan konto, netačna strana konta i niz drugih propusta), i
- neki poslovni događaj može da nastane, da se o njegovom nastanku formira dokumentacija i da se ona ispravno evidentira u knjigovodstvu a da potom nastane propust pri sastavljanju zaključnog lista ili finansijskih izveštaja (namerni i nenamerni propusti), itd..⁵⁷

Inherentni rizik se procenjuje na dva nivoa:

1. na nivou finansijskih izveštaja i
2. na nivou stanja na računima i vrste poslovnih događaja (tj. na nivou revizijskih ciljeva).

1. Faktori koji utiču na procenu inherentnog rizika na nivou finansijskih izveštaja:

- integritet rukovodstva,
- iskustvo i znanja rukovodstva i promene rukovodstva u toku perioda, na primer, neiskustvo rukovodstva može uticati na sastavljanje neadekvatnih finansijskih izveštaja pravnog lica,
- neuobičajeni pritisci na rukovodstvo, na primer, okolnosti koje mogu predodrediti rukovodstvo da sačini pogrešne finansijske izveštaje, kao što je slučaj sa delatnošću koja ima veliki broj poslovnih neuspeha, ili kada pravno lice nema dovoljno kapitala da nastavi poslovanje,

⁵⁵ Milojević, D., S., Op.cit., str 182

⁵⁶ Isto, str 355

⁵⁷ Stanišić, M., Revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009, str. 136

- priroda poslovanja pravnog lica, na primer, tehnička zastarelost njegovih proizvoda i usluga,
- faktori od uticaja na delatnost u okviru koje pravno lice posluje, na primer, ekonomski i konkurentski uslovi.

2. Faktori koji utiču na procenu inherentnog rizika na nivou stanja na računima i vrste poslovnih događaja:

- poslovni događaji koji nisu obuhvaćeni redovnom obradom,
- kompleksnost određenih poslovnih promena i drugih poslovnih događaja za koje bi se moglo tražiti angažovanje stručnjaka,
- pojedini računi iz finansijskih izveštaja podložni su pogrešnom iskazivanju,
- stepen prosuđivanja pri utvrđivanju stanja na računima,
- podložnost sredstava gubitku ili protivpravnom prisvajanju,
- kompletiranje neuobičajenih i složenih poslovnih događaja.⁵⁸

5.2.2 Procena kontrolnog rizika

Glavni ciljevi revizije su da bude efikasna i kvalitetna, odnosno da se kruniše izražavanjem adekvatnog revizijskog mišljenja. To znači da se revizija obavi uz minimalni obim posla i minimalne troškove, ali uz visok kvalitet obavljenog posla i pribavljanje dovoljnog obima kompetentnih dokaza revizije. Između procene kontrolnog rizika i obima posla posle datuma bilansa stanja postoji tesna međuzavisnost. Naime, što je više jednoga tim je manje drugoga, i obrnuto. Generalno uzev, ukoliko revizori bolje poznaju sistem interne kontrole utoliko je potrebno da obave manji obim postupaka revizije finansijskih izveštaja.

Sve informacije koje revizor pribavi o sistemu interne kontrole omogućavaju mu da dizajnira efikasnu proveru salda iz finansijskih izveštaja. Navedene provere revizoru omogućavaju da proveru tačnost transakcija i salda na računima, kao i primenu adekvatnih analitičkih postupaka, kao jednog od oblika suštinskih provera.⁵⁹

5.2.2.1 Preliminarna procena kontrolnog rizika

Preliminarna procena kontrolnog rizika je proces procenjivanja delotvornosti računovodstvenog sistema i sistema interne kontrole pravnog lica u pogledu sprečavanja ili otkrivanja i korigovanja materijalno značajnih pogrešnih iskaza. Usled inherentnih ograničenja bilo kog računovodstvenog sistema i sistema interne kontrole uvek će postojati izvestan kontrolni rizik. Nakon sticanja saznanja o računovodstvenom sistemu i sistemu internih kontrola, revizor treba da izvrši preliminarnu procenu kontrolnog rizika, na nivou tvrdnje, za svako materijalno značajno stanje na računu i vrstu poslovnih događaja.

⁵⁸ Međunarodna federacija računovođa, Međunarodni standardi revizije – prevod sa engleskog jezika, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2005, str 357

⁵⁹ Milojević, D., S., Op.cit., 2006, str 182

Revizor obično procenjuje visok stepen kontrolnog rizika za neke ili sve tvrdnje u slučajevima:

- a) kada računovodstveni sistem i sistem interne kontrole pravnog lica nisu delotvorni; ili
- b) kada ocenjivanje delotvornosti računovodstvenog sistema i sistema interne kontrole pravnog lica ne bi bilo efikasno.

Preliminarna procena kontrolnog rizika u vezi sa tvrdnjom u finansijskim izveštajima treba da bude visok stepen rizika, izuzev ako je revizor u mogućnosti da :

- a) identifikuje interne kontrole relevantne za tvrdnju u finansijskim izveštajima koje verovatno mogu sprečiti ili otkriti i korigovati materijalno značajne pogrešne iskaze u računovodstvenim izveštajima; i
- b) planira vršenje provere kontrola radi potkrepljivanja svoje procene.⁶⁰

5.2.2.2 Konačna procena kontrolnog rizika

Pre izvođenja zaključka revizije, zasnovanog na rezultatima potkrepljujućih postupaka provera i drugih revizijskih dokaza pribavljenih od strane revizora, revizor treba da razmotri da li je procena kontrolnog rizika potvrđena.

Konačna procena kontrolnog rizika je veoma kompleksna i komplikovana. Ta procena ima svoju kvalitativnu i kvantitativnu stranu. *Kvalitativna strana kontrolnog rizika* se izražava po kategorijama kontrolnog rizika – nizak kontrolni rizik, skroman kontrolni rizik, kontrolni rizik znatno ispod maksimuma i maksimalni kontrolni rizik. *Kvantitativna strana kontrolnog rizika* se izražava putem koeficijenta verovatnoće i kreće se u rasponu od 0,10 do 1,00.

Kvalitativna i kvantitativna strana kontrolnog rizika	
Kategorije kontrolnog rizika (Kvalitativna strana)	Verovatnoća kontrolnog rizika (Kvantitativna strana)
Niski kontrolni rizik	0,10 – 0,30
Skromni kontrolni rizik	0,20 – 0,70
Kontrolni rizik znatno ispod maksimuma	0,60 – 0,95
Maksimalni kontrolni rizik	1,00

Tabela 2. Kvalitativna i kvantitativna strana kontrolnog rizika

5.2.3 Veza između procene inherentnog i kontrolnog rizika

Rukovodstvo često reaguje na situacije sa inherentnim rizikom tako što uspostavlja primeren računovodstveni sistem i sistem interne kontrole radi sprečavanja i otkrivanja materijalno značajnih pogrešnih iskazivanja i shodno tome, u mnogim slučajevim, inherentni i kontrolni rizik su u znatnoj meri međusobno povezani. U takvim situacijama, ukoliko revizor pokušava da odvojeno procenjuje inherentne i kontrolne rizike, postoji mogućnost da se ne izvrši odgovarajuća procena rizika. Shodno navedenom, revizijski rizik bi se mogao

⁶⁰ Međunarodna federacija računovođa, Međunarodni standardi revizije – prevod sa engleskog jezika, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2005, str 361

primerenije proceniti putem kombinovane procene rizika.

Ova dva rizika revizijskog angažmana su nezavisna od revizora. On ne može da utiče na njih. Za razliku od toga treći vid rizika je potpuno u domenu revizora.

5.2.4 Procena detekcionog rizika

Nivo detekcionog rizika direktno utiče na revizorove postupke suštinske provere. Revizorove procene kontrolnog rizika, zajedno sa procenom inherentnog rizika utiču na prirodu, vreme i obim postupaka suštinskog ispitivanja koje treba sprovesti radi umanjenja detekcionog rizika, shodno tome, revizijskog rizika na neki prihvatljivo nizak nivo. Izvestan detekcioni rizik uvek će postojati čak i u slučajevima kada revizor izvrši stoprocentno ispitivanje stanja na nekom računu ili određene vrste poslovnog događaja, zato na primer, većina revizijskog dokaza ima uveravajući, a ne zaključujući karakter.

Prilikom utvrđivanja prirode, vremena i obima postupaka suštinskog ispitivanja za svrhe umanjenja revizijskog rizika na prihvatljiv nivo, revizor treba da razmotri prethodno procenjene nivoe inherentnog i kontrolnog rizika. U tom smislu, revizor treba da razmotri:

- a) prirodu postupaka suštinskog ispitivanja;
- b) vreme sprovođenja postupaka suštinskog ispitivanja;
- c) obim postupaka suštinskog ispitivanja.

Postoji i obrnuta proporcionalna veza između detekcionog rizika i kombinovanog nivoa inherentnog i kontrolnog rizika. Na primer, kada su inherentni i kontrolni rizik visoki prihvatljiv detekcioni rizik treba da bude nizak, kako bi se revizijski rizik smanjio do prihvatljivo niskog nivoa.⁶¹ Da bi revizor utvrdio prihvatljiv nivo detekcionog rizika sa kojim je spreman da se suoči, on mora da uradi dve bitne stvari. *Prvo*, da sačini globalni plan i program revizije za konkretnog klijenta, uzimajući pri tom u obzir sve relevantne okolnosti. I, *drugo*, mora da odabere strategiju pribavljanja revizorskih dokaza, koristeći pri tome razne vrste odnosno raspoložive izvore i tehnike za te svrhe.

Planirani detekcioni rizik se utvrđuje na osnovu sledeće formule:

$$PDR = RR / (IR \times KR)$$

Iz formule se može zaključiti da je za dati nivo ukupnog revizijskog rizika (RR), planirani detekcioni rizik (PDR) u inverznom odnosu sa inherentnim rizikom (IR) i kontrolnim rizikom (KR).

Krajnji cilj pribavljanja dokaza revizije jeste da se ustanovi prihvatljiv nivo detekcionog rizika i izražavanje kompetentnog i adekvatnog mišljenja revizora o finansijskim izveštajima.⁶²

⁶¹ Međunarodna federacija računovođa, Međunarodni standardi revizije – prevod sa engleskog jezika, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2005, str 365

⁶² Milojević, D., S., Op.cit., 2006., str 210

5.2.5 Međuzavisnost između komponenti revizijskog rizika

Inherentni i kontrolni rizik se znatno razlikuju od detekcionog rizika po tome što oni postoje nezavisno od toga da li se vrši ili ne vrši revizija finansijskih izveštaja. Drugim rečima, ta dva rizika zavise od klijenta i njegovog okruženja bez obzira da li se revizija bilansa obavlja ili ne. S druge strane, detekcioni rizik je u vezi sa postupcima koje revizor primenjuje u procesu revizije i koji se mogu menjati po nahodanju revizora. Kao takav, on postoji samo onda kada se i ako se vrši revizija finansijskih izveštaja i jednostavno se svodi na bojazan da revizor ne izrazi adekvatno ekspertske mišljenje o bilansima koji su predmet revizije.

Revizorova procena inherentnog rizika	Revizorova procena kontrolnog rizika			
	Nivo rizika	Visok	Srednji	Nizak
	Visok	Najniži	Niži	Srednji
	Srednji	Niži	Srednji	Viši
	Nizak	Srednji	Viši	Najviši

Tabela 3. Odnosi među vrstama rizika⁶³

Osenčena polja u tabeli odnose se na detekcioni rizik. Postoji inverzni odnos između detekcionog rizika i kombinovanog nivoa inherentnog i kontrolnog rizika. Na primer, kada su inherentni i kontrolni rizik visoki, prihvatljivi nivo detekcionog rizika treba da bude najniži – da bi se revizijski rizik sveo na prihvatljivo nizak nivo. I obrnuto, kada su inherentni i kontrolni rizik na nižem nivou, revizor treba da prihvati viši nivo detekcionog rizika, a da ipak svede ukupni revizijski rizik na prihvatljivo nizak nivo.⁶⁴

5.3 Model revizijskog rizika

Kada se jednom utvrdi prihvatljivi nivo revizijskog rizika, sledeći korak je da se taj rizik razluči na njegove sastavne elemente. Većina modela rizika klasifikuje revizorski rizik na sledeće komponente:

$$RR = IR \times KR \times DR ,$$

gde su:

RR = Revizorski rizik,

IR = Inherentni rizik, a

DR = Detekcioni rizik.

Inherentni i kontrolni rizik postoje nezavisno od toga da li se vrši ili ne vrši revizija finansijskih izveštaja. Drugim rečima, ta dva rizika zavise od klijenta i njegovog okruženja bez obzira da li se revizija bilansa obavlja ili ne.

⁶³ Izvor: Milojević, D., S., Op.cit, 2006., str 157

⁶⁴ Milojević, D. S., Op.cit., str. 161

Sam detekcioni rizik se utvrđuje na osnovu sledeće formule:

$$DR = RR / (IR \times KR)$$

Detekcioni rizik će biti manji onda kada je RR manji, ili ako su IR ili KR veći. Pošto manji DR implicira potrebu za većim obimom dokaza, različite vrednosti za DR dovode do različitog obima i strukture postupaka suštinskih provera. Drugim rečima, različiti nivoi DR dovode do različitih obima suštinskih provera pa samim tim i ukupnih troškova revizije.

Detekcioni rizik je komponenta rizika koja je pod neposrednom i direktnom kontrolom revizora. Ukoliko revizor želi da ostvari manji DR, on mora da obavi obimne provere tvrdnji u finansijskim izveštajima, odnosno da pribavi veliki obim revizijskih dokaza. Ukoliko, pak, revizor odluči da je za njega prihvatljiv veći nivo DR, to znači da je revizor spreman da donosi zaključak o pravilnosti prezentovanja tvrdnji u finansijskim izveštajima na bazi manjeg obima obavljenih suštinskih provera. Korist od korišćenja modela revizijskog rizika u planiranju procesa revizije je ta što to daje smernice o prihvatljivom nivou DR, polazeći od gore datog nivoa RR i procenjenog nivoa IR i KR.

Ukoliko revizor želi da ukupni revizijski rizik svede na prihvatljiv i razuman nivo, mora maksimalno da smanji nivoe inherentnog i kontrolnog rizika. Nivo inherentnog rizika revizor može da smanji veoma brižljivim planiranjem procesa revizije, uzimajući pri tome u obzir sve relevantne okolnosti. Kontrolni rizik revizor može da smanji putem razumevanja sistema interne kontrole klijenta i brižljivom procenom obima kontrolnog rizika. Osim toga, obim kontrolnog rizika se može smanjiti i davanjem preporuka klijentu od strane revizora kako da otkloni uočene slabosti u njegovom sistemu interne kontrole.

U praksi se veoma često detekcioni rizik deli na dva posebna faktora ili komponente, analitički rizik (AR) i suštinski rizik (SR), prema čemu je:

$$RR = IR \times KR \times AR \times SR$$

Svaka od ovih komponenti rizika korespondira sa razlicitim vrstama ispitivanja koja se obavljaju u procesu revizije. Faktor inherentnog rizika korespondira sa verovatnoćom postojanja materijalno značajnih pogrešnih iskaza u bilansu. Ostala tri faktora (kontrolni, analitički i suštinski rizik) se odnose na verovatnoću da ni ti postupci neće otkriti postojanje materijalno pogrešnih iskaza u bilansu.

Množenjem navedena četiri faktora moguće je da se izračuna ukupna verovatnoća da neki od netačnih iskaza u bilansu neće biti otkriven. Revizor mora da se postara da ukupna verovatnoća prisustva pogrešnih iskaza u bilansu ne premaši *prihvatljiv nivo revizijskog rizika*. U praksi je to obično oko 5% ili niže.

Kada je reč o mogućnosti uticaja revizora na faktore revizijskog rizika, može se reći da revizor ima vrlo mali obim kontrole nivoa inherentnog, kontrolnog i analitičkog rizika. Revizor nije u stanju da umanji nivoe tih faktora rizika na kratak rok, mada je u poziciji da daje preporuke menadžmentu klijenta koje će dovesti do smanjenja tih rizika ubuduće.⁶⁵

⁶⁵ Milojević, D., S., Op.cit., 2006., str 162

Model rizika revizije služi kao konceptualni okvir za revizijske procese. Ipak, istraživači i praktičari kritikuju model. Kao prvo, profesionalni standardi ne zahtevaju doslovno korišćenje modela. Kao drugo, teoretska istraživanja kritikuju umnožen prikaz modela zato što model podrazumeva nezavisnost komponenti rizika, zanemaruje rizik neuslovljen uzorkovanjem, i donosi nekonzervativne procene rizika. Ako su komponente zavisne, korišćenje modela može da rezultira pristrasnom procenom rizika revizije.⁶⁶

5.4 Primena MRS/MSFI i procena revizijskog rizika

Za većinu ekonomskih subjekata nekretnine, postrojenja i oprema (osnovna sredstva) i nematerijalna ulaganja (osnivačka ulaganja, ulaganja u razvoj i probnu proizvodnju, koncesije, patenti, licence, i druga prava) čine, po pravilu, najveći deo njihove ukupne imovine. Međutim, uprkos tome, postoji nekoliko razloga zbog kojih ukupno vreme koje se utroši za reviziju osnovnih sredstava čini relativno mali deo ukupnog vremena utrošenog za njihovu reviziju. *Prvo*, promene na računima osnovnih sredstava su relativno retke u poređenju sa promenama na obrtnim sredstvima. *Drugo*, početni saldo na računima nekretnina, postrojenja i opreme je već proveren tokom revizije u prethodnim godinama, pa su predmet revizije samo promene u tekućoj godini. *Treće*, nekretnine, postrojenja i oprema su manje podložne nezakonitom prisvajanju ili kriminalnim radnjama nego što je to slučaj sa obrtnim sredstvima. *Četvrto*, pitanje razgraničenja transakcija (*cut-off*) je od manjeg značaja u reviziji osnovnih sredstava nego što je to slučaj sa, na primer, kupovinom i prodajom zaliha. I, konačno, *peto*, prilikom revizije osnovnih sredstava revizor se ne suočava sa problemom utvrđivanja njihove tekuće, dnevne ili tržišne vrednosti, kao što je to slučaj prilikom revizije obrtnih sredstava.

Revizija stalne imovine, oličene u osnovnim sredstvima i nematerijalnim ulaganjima, u suštini se svodi na proveru osnovanosti tvrdnji menadžmenta u odnosu na te bilansne pozicije. Preciznije, predmet provere su tvrdnje menadžmenta koje se odnose na:

1. postojanje ili dešavanje;
2. kompletnost evidentiranih transakcija;
3. prava i obaveze;
4. vrednovanje ili alokacija; i,
5. prezentaciju i obelodanjivanje.

Zalihe su bitna komponenta bilansa stanja za većinu proizvodnih firmi, kao i za trgovinu na veliko i malo. S druge strane, zalihe predstavljaju jedan od najsloženijih delova procesa revizije. Na složenost procesa revizije zaliha može takođe da utiče i stepen obrade koji je potreban za izradu proizvoda. U trgovinskim firmama, proizvodi i roba se nabavljaju direktno od dobavljača, sa neznatnom ili bez ikakve dodatne obrade pre prodaje. S druge strane, određivanje realne vrednosti zaliha može biti mnogo teže kada proces proizvodnje uključuje brojne postupke. Ukoliko rezultati provera kontrola za proces zaliha ne podrže planirani nivo kontrolnog rizika, revizor bi mogao da proceni kontrolni rizik kao visok i proceni detekcioni rizik na nižem nivou. To bi moglo da dovede do povećanja obima suštinskih provera.

⁶⁶ Soltani, B., Op.cit., 2010, str

VI DEO

OBAVLJANJE TESTIRANJA NA TERENU

6.1 Obavljanje rada na terenu

Nakon završetka preliminarnog pregleda revizor na terenu sprovodi postupke definisane u programu revizije. U toku rada na terenu, revizori sprovode program revizije koji je sačinjen za organizacionu jedinicu ili oblast koji se revizira. Revizori treba da ispituju dovoljne, relevantne i korisne informacije kako bi mogli da procene sistem internih kontrola, legalnost transakcija i tačnost salda računa. Međutim, za revizora je primarno pitanje koliko je efikasno process projektovan za upravljanje ključnim rizicima do prihvatljivog nivoa.

Revizori se prilikom pregleda i testiranja u određenoj kompaniji služe tehnikama i metodama testiranja kako bi došli do relevantnih informacija o proceni upravljanja rizicima, rukovođenju i funkcionisanju svih aspekata u preduzeću. Utvrđivanjem slabosti u njihovom funkcionisanju, revizori putem konačnog revizorskog izveštaja daju preporuke za poboljšanje poslovanja.

U toku rada na terenu revizor sačinjava radne papire. Na osnovu radnih papira, nakon završetka rada na terenu, revizor sumira nalaze i preporuke, koje će poslužiti za izradu nacrtu revizorskog izveštaja.

Rad na terenu je proces sakupljanja dokaza, analiziranja, merenja i ocenjivanja. Revizijski dokaz se dobija posmatranjem, intervjuisanjem ljudi i pregledom evidencija. Revizijski dokaz mora da obezbedi osnovu za revizorska mišljenja, zaključke i preporuke. Cilj rada na terenu je da se obave procedure revizije utvrđene programom revizije kao odgovor na ciljeve revizije i kao podrška zaključcima revizije.

Rad na terenu obuhvata sledeće:

- Upoznavanje sa aktivnošću, sistemom ili procesom koji su predmet pregleda i propisanim politikama i procedurama,
- Posmatranje uslova poslovanja,
- Intervjuisanje ljudi,
- Pregled računovodstvenih, poslovnih i drugih evidencija iz poslovanja,
- Analiza podataka i informacija,
- Obavljanje testiranja usaglašenosti sa propisima,
- Utvrđivanje da li su zapažanja i preporuke dati u ranijim revizijama ispravljani i/ili primenjeni.⁶⁷

Kada obavlja rad na terenu revizor treba da razmotri i sledi određene smernice i predloge. Revizija može da prouzrokuje prekide i problem u svakodnevnom poslovanju klijenta. Odgovorni revizor i članovi revizorskog tima rad na terenu treba da počnu sastankom sa odgovarajućim članovima menadžmenta klijenta da bi izložili preliminarne planove za reviziju, uključujući oblasti koje treba testirati, specijalne izveštaje ili potrebnu dokumentaciju ili personal koji treba intervjuisati. Revizori treba da zahtevaju da menadžment kontaktira sve dotične članove organizacije, da bi im dostavili pripremljeni privremeni raspored planiranog rada revizije. Ovim će se eliminisati potencijalni problem u obezbeđivanju saradnje sa personalom klijenta.

⁶⁷ Stanišić, Mile, Interna kontrola i revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2014, str 294

Rukovodilac revizije treba da se sastane sa menadžmentom klijenta da bi prodiskutovali potencijalne probleme u saradnji i našli rešenja. Ukoliko se lokalno rukovodstvo pokaže nekooperativnim, rukovodilac revizije može da kontaktira menadžment revizije kako bi ovaj problem rešio na nekom drugom nivou.

Stvarni rad revizije na terenu treba da sledi utvrđeni program revizije. Kako svaka etapa bude završena, odgovorni revizor treba da parafira i stavi datum na program revizije. Dokumentacija sakupljena u svakoj fazi revizije, kao i analize revizije, treba da budu sređene i dostavljene rukovodiocu revizije koji vrši preliminarni pregled rada revizije. Rukovodilac revizije prati rad revizije i pregleda radne papire onako kako oni budu kompletirani u svaku fazu.⁶⁸

6.2 Definisanje revizijske dokumentacije – dokaza

Revizijska dokumentacija jesu svi oni dokazi koji se odnose na korišćenu dokumentaciju od strane revizora, a koja mu pruža osnovu za donošenje mišljenja. Revizijska dokumentacija uključuje:

1. Računovodstvenu evidenciju koja se odnosi na finansijske izveštaje,
2. Ostale informacije koje su ili prateće ili koje potkrepljuju računovodstvenu evidenciju, a koja će biti osnova za razumevanje i logično pouzdano donošenje zaključka o fer poštenoj prezentaciji finansijskih izveštaja.

Revizijska evidencija je kumulativna po svojoj prirodi i uključuje revizijske evidencije dobijene iz revizijskih procedura u toku obavljanja revizije. Ovo može uključivati revizijske evidencije iz ostalih izvora, kao što je prethodna revizija ili iz rezultata kvalitativne kontrole obavljenih revizija od strane Komore revizora, kao i rezultate procedura kvalitativne kontrole prilikom prihvatanja i kontinuiteta saradnje sa klijentom.

Menadžment priprema finansijske izveštaje bazirane na računovodstvenim evidencijama privrednog subjekta. Sa druge strane revizor upotpunjuje svoju revizijsku evidenciju putem testiranja računovodstvenih izveštaja. Međutim, računovodstvene evidencije same po sebi ne pružaju dovoljno dokaza na kojima bi se baziralo revizijsko mišljenje o finansijskim izveštajima. Naravno, revizor ima na raspolaganju i druge informacije, koje mu služe da zaokruži korpus informacija koje bi mu omogućile da poseduje sveobuhvatni domen informacija revizijske evidencije. Ostale informacije koje revizor može koristiti kao revizijske dokaze, mogu biti:

- Zabeleške sa sastanaka,
- Konfirmacije komitenata ili povezanih pravnih lica,
- Analitički izveštaji,
- Upoređivanje podataka sa konkurentskim,
- Uputstva za internu kontrolu,
- Informacije dobijene kroz revizijske procedure kao što su ispitivanje, opservacija ili inspekcija knjigovodstvene i druge evidencije ili dokumenata,

⁶⁸ Stanišić, Mile, Interna kontrola i revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2014, str 266

- Informacije „dobijene od strane revizora“ koje dozvoljavaju revizoru da dođe do zaključaka kroz validno logičko rezonovanje.⁶⁹

Podsetimo da se prezentirani finansijski izveštaji u suštini predstavljaju, uže definisano „tvrdnje menadžmenta o poslovanju preduzeća iznesene u finansijskim izveštajima“. Ove tvrdnje su osnova koja usmerava revizora da: (1) ocenjuje rizik od materijalnih grešaka u finansijskim izveštajima, i (2) planira i sakuplja revizijske dokaze koji se odnose na te rizike.

U postupku pribavljanja dokumentacije koja bi podržala mišljenje revizora o finansijskim izveštajima, revizor razvija specijalne revizijske ciljeve za svaki pojedinačni račun salda i klase transakcija u finansijskim izveštajima. Ovako postavljeni ciljevi su izuzetno važni jer svaki revizijski cilj je pod uticajem različitih rizika i zahteva pribavljanje različite-posebne evidencije.

6.3 Dovoljnost adekvatnih dokaza

Dovoljno adekvatne (kompetentne) revizijske dokaze u toku obavljanja revizije treba obezbediti da omogućuju razumnu osnovu za donošenje mišljenja o finansijskim izveštajima koji su predmet revizije.

Koncept **dovoljnosti revizijskih dokaza** se odnosi na obim revizijskih dokaza, dok se koncept adekvatne (kompetentne) revizijske evidencije odnosi na kvalitet revizijskih dokaza, posebno u domenu relevantnosti i oslonjivosti u postupku potvrđivanja iznetih tvrdnji u finansijskim izveštajima. Dovoljnost revizijskih dokaza je mera kvantiteta revizijskih dokaza. Faktori koji mogu da utiču na procenu revizora, a koji zadovoljavaju zahtev dovoljnosti uključuju, kako sledi:

- Materijalnost,
- Rizik od materijalnih grešaka,
- Obim – veličina i karakteristike populacije.

Materijalnost se odnosi na značaj klase transakcija, salda računa, i obelodanjivanja finansijskih izveštaja korisnika. Generalno gledano, potrebno je mnogo više dokaza klase transakcija, računa i obelodanjivanja za slučaj kada su one materijalne, nego za klase transakcija, račune i obelodanjivanja koja su nematerijalna za finansijske izveštaje. Tako, primera radi, revizija privrednog društva koje se bavi proizvodnom delatnošću zahteva mnogo veći obim dokaza – evidencije da bi potvrdila računovodstvene iskaze u finansijskim izveštajima, nego kada se radi o reviziji gotovine.

Rizik od materijalne greške se odnosi na inherentni rizik, koji može usloviti da tvrdnja menadžmenta može biti pogrešna, kao i kontrolni rizik, koji utvrđuje da interne kontrole imaju slabosti koje onemogućuju da se detektuju materijalne greške u finansijskim izveštajima.

⁶⁹ Stanišić, M., Stanojević, Lj., Revizija i primena kompjutera, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010, str 86

Manji obim dokaza	Faktori koji se odnose na dovoljnost revizijskih dokaza	Veći obim dokaza
Tvrdnje koje su manje materijalne za finansijske izveštaje	Materijalnost	Tvrdnje koje imaju viši nivo materijalnosti za finansijske izveštaje korisnika
Tvrdnje koje imaju niži rizik materijalnih grešaka	Rizik od materijalnih grešaka	Tvrdnje koje imaju viši nivo rizika materijalnih grešaka
Manja i homogenija populacija	Obim i karakteristike populacije	Veće i heterogenije populacije

Tabela 4. Faktori koji utiču na revizijsku odluku o dovoljnosti revizijskih dokaza

Obim populacije se odnosi na broj stavaka koje sadrži populacija, kao što je broj prodajnih transakcija u dnevniku prodaje.

Količina potrebnih dokaza zavisi od rizika pogrešnog prikazivanja (što je rizik veći potrebno je više dokaza) i o kvalitetu takvih dokaza (što je kvalitet dokaza veći, potrebno je manje dokaza). Prema tome, dovoljnost i adekvatnost revizijskih dokaza su međusobno povezani.

Eksterni revizor koristi stručnu procenu u određivanju kvantiteta i kvaliteta revizijskih dokaza, a s time i njihove dovoljnosti i adekvatnosti kako bi potkrepio revizijsko mišljenje. Pojedine tvrdnje su u finansijskim izveštajima i celokupna tvrdnja da finansijski izveštaji daju istinit i fer prikaz takve prirode da je revizor retko u to u potpunosti uveren kada obavlja reviziju finansijskih izveštaja. Prilikom donošenja revizijskog mišljenja nije uobičajeno da eksterni revizor razmatra sve dostupne informacije zato što se zaključci mogu doneti korišćenjem uzorkovanja. Eksterni revizor se obično oslanja na revizijske dokaze koji su uverljivi, a ne odlučujući; međutim, da bi izrazio razumno uverenje, revizor nije zadovoljan s onim revizijskim dokazima koji su manje uverljivi.⁷⁰

Adekvatnost – kompetentnost je mera kvaliteta, ili oslonjivosti na revizijske dokaze. Adekvatnost revizijskih dokaza podrazumeva da oni moraju biti relevantni za iskazane tvrdnje u finansijskim izveštajima.

Relevantnost označava da dokazi moraju biti primereni tj. da se odnose na iskazane tvrdnje menadžmenta u finansijskim izveštajima. Tako, ukoliko revizor ispituje postojanje zaliha, mora imati uvid u dokaze putem opserviranja klijentovih popisa zaliha. Međutim, takvi dokazi ne moraju biti ispravni u smislu određivanja da li je roba vlasništvo klijenta (prava i obaveze) ili da se radi o njihovim troškovima (vrednovanje i alokacija).

Dokazi, koji se odnose na jednu tvrdnju nije zamena za revizijske dokaze, koje se odnose na drugu tvrdnju. Revizor mora da bude potpuno uveren u relacije između dokaza i tvrdnje, uključujući modus, kako dokazi potkrepljuju suštinu ekonomskih relacija tj. suštinu iskazane tvrdnje. Ukoliko nije tako generišu se nepotrebni troškovi i konzumira se prekomerno revizijsko vreme.

⁷⁰ Soltani, B., Revizija-međunarodni pristup, Mate, Beograd, 2010, str 282

Dokazi koji su dobijeni iz spoljnih izvora mogu da budu nepouzdati ukoliko izvori nisu poznati. Takođe, možemo imati sličan slučaj, kada revizor dobije dokaz iz jednog izvora koji je nekonzistentan sa dokazima dobijenim iz drugih izvora, tada revizor treba da odredi koje dodatne revizijske procedure su potrebne da se razreši nekonzistentnost. Revizija retko uključuje postupak dokazivanja autentičnosti dokaza, niti je revizor treniran da bude ekspert u takvim okolnostima. Međutim, revizor izuzetno uvažava oslonjivost na dokumentarne dokaze.

Manje oslonjivi dokazi	Faktori koji se odnose na oslonjivost revizijskih dokaza	Više oslonjivi dokazi
Dokazi dobijeni iz internih izvora, kao što su dokumenta dobijena od strane menadžmenta klijenta	Nezavisnost izvora	Dokazi dobijeni od strane nezavisnih spoljnih izvora, kao što su kupci ili banka
Dokazi dobijeni indirektno ili putem ispitivanja, kao što su ispitivanja o promenljivosti i efikasnosti kontrola	Dobijeni direktno od revizora	Dokazi dobijeni direktno od revizora, kao što je direktno opserviranje primene kontrola
Dokazi generisani interno od strane sistema čije su kontrole neefikasne	Interne kontrole nad internim informacijama	Dokazi generisani interno od strane sistema čije su kontrole efikasne
Dokazi koji nisu dokumentovani na savremen način	Pisana dokumentacija	Dokazi u dokumentarnoj formi
Dokazi u formi fotokopija i faksimila	Originalni dokumenti	Dokazi u formi originalnih dokumenata
Potkrepljeni dokazi iz spoljnih izvora koji su nekonzistentni sa dokazima unutar preduzeća	Konzistentnost dokaza iz različitih izvora	Potkrepljeni dokazi iz spoljnih izvora koji su konzistentni sa dokazima unutar preduzeća

Tabela 5. Faktori koji utiču na oslonjivost revizora na revizijske dokaze ⁷¹

⁷¹ Stanišić, M., Stanojević, Lj., Revizija i primena kompjutera, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010, str 94

6.4 Metode i tehnike testiranja

Revizijske procedure su metodi i tehnike koje revizor koristi da bi vrednovao revizijske dokaze. Revizor obavlja revizijske procedure da bi upotpunio sledeće ciljeve:

1. Da bi razumeo poslovni subjekt i njegovo okruženje, uključujući njegove interne kontrole, ocenio rizik od materijalnih grešaka u finansijskim izveštajima i nivo tvrdnje. Revizor uvek obavlja procedure ocene rizika da bi obezbedio dovoljnu osnovu za ocenu rizika od materijalnih grešaka.
2. Da testira efektivnost kontrola u cilju prevencije ili detekcije materijalnih grešaka na nivou iskaza-tvrdnje.
3. Ova testiranja se takođe vrše da bi podržala tvrdnje ili otkrila materijalne greške na nivou tvrdnje. Revizor uvek obavlja substantivne testove zato što su interne kontrole inherentno ograničene, kao i iz razloga što su procedure ocene rizika po svojoj suštini stvar procene, a ne egzaktnih pokazatelja.

Revizijske procedure	
1.	Inspekcija dokumentacije i izveštaja
2.	Inspekcija materijalnih ulaganja
3.	Opservacija
4.	Istraživanje
5.	Konfirmacija
6.	Rekalkulacija
7.	Ponovna obrada
8.	Analitičke procedure
9.	Computer – Assisted Audit Techniques (CAAT)

Tabela 6. Potencijalni izbor revizijskih procedura

Inspekcija dokumentacije i izveštaja se odnosi na ispitivanje izveštaja i dokumenata bilo da su oni interni ili eksterni, u papirnoj, elektronskoj formi, ili na ostalim medijima. Ove procedure se koriste u velikoj meri u postupku obavljanja revizije. Inspekcija dokumenata podrazumeva određivanje preciznog sadržaja faktura i ugovora. Izveštavanje, čitanje i ispitivanje su sinonimi za postupak inspekcije dokumenata i izveštaja. Izvedena tehnika iz inspekcije se naziva nadgledanje (scan) i po svojoj proceduri zahteva manje detaljno ispitivanje dokumenata i izveštaja.

Inspekcija materijalne imovine se odnosi na fizičko ispitivanje imovine subjekta. Inspekcija materijalnih izvora omogućuje revizoru direktan uvid u fizičko postojanje imovine. Mada inspekcija materijalnih ulaganja, kao što su opserviranje zaliha, pruža jak dokaz o postojanju imovine i indirektno tvrdnje iskazane u izveštajima, on nije dokaz vlasništva niti drugih prava nad zalihama, građevinskim objektima, i tsl.

Postupak opservacije se odnosi na vizuelno sagledavanje procesa ili procedura, koje se obavljaju od strane drugih (npr. osoblja zaposlenog u odeljenju računovodstva). Opservacije su posebno važne kada se putem njih dolazi do saznanja i razumevanja statusa internih kontrola. I pored dobrih rezultata koji se postižu putem opservacije, revizor mora biti stalno na oprezu kada je u pitanju ocena oslonjivosti na evidenciju, dokaze, koju dobija putem opservacije. Tako ilustracije radi revizorski tim može biti na terenu sa dozvolom klijenta i do dve – tri nedelje i da se u tom periodu klijentov personal ponaša u smislu obavljanja tekućih poslova, upravo zbog revizora, tj. da sa najvećim radnim elanom obavlja svoje radne obaveze.

Istraživanje se odnosi na postupak traženja informacija od poznatih stručnih osoba kako iz domena finansijske, tako i nefinansijske oblasti, bilo unutar privrednog društva, ili iz okruženja. Dobijeni odgovori u toku ispitivanja mogu pružiti revizoru informacije koje nije imao ili čak da mu pruži informacije koje mogu biti dokazni materijal.

Konfirmacija je specijalan vid ispitivanja, i odnosi se na prezentaciju informacija ili postojećih uslova poslovanja od strane eksternih subjekata. Konfirmacije se koriste u procesu obavljanja revizije jer su objektivne i dolaze od nezavisnog revizora.

Rekalkulacija se odnosi na utvrđivanje matematičke tačnosti dokumenata ili izveštaja.

Simulacija internih kontrola se odnosi na postupak nezavisnog obavljanja procedura ili kontrola, koje klijent uobičajeno sprovodi u okviru segmenta internih kontrola, od strane revizora.

Analitičke procedure se odnose na evaluaciju finansijskih informacija, koje se zasnivaju na ispitivanju i analizi mogućih relacija između finansijskih i nefinansijskih podataka. Ove procedure uključuju kalkulacije i primenu prostih racija, vertikalne analize, upoređivanje aktuelnih iznosa sa istorijskim podacima ili očekivanim budžetskim pokazateljima.

Pomoćne kompjuterske revizijske tehnike (Computer Assisted Audit Techniques) koristi revizijski softver u svrhu nadopunjavanja raznih varijeteta revizijskih procedura. Kada se klijentovi podaci drže na elektronskim medijima, revizor tada može da koristi CAAT.

6.5 Četiri bazične revizijske procedure

Jedan od osnovnih postupaka u proceduri obavljanja revizije je „odgovor revizora na ocenjeni rizik“. U tom smislu revizor uvažava četiri mogućnosti revizijske odluke, u vezi:

- Kadrova i supervizije obavljanja revizije (ko obavlja, ko kontroliše i koje revizijske procedure),
- Prirodu revizijskih testova – šta revizijske procedure treba da obave,
- Vreme obavljanja revizijskih testova – kada i za koje vreme treba da se obavljaju revizijski testovi i procedure,
- Obim revizijskih testova – koliko mnogo treba da se populacije obuhvati u postupku obavljanja revizije.⁷²

⁷² Stanišić, M., Stanojević, Lj., Revizija i primena kompjutera, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010, str 104

Visok rizik od materijalne greške	Odluke o primeni revizijskih procedura	Nizak nivo rizika od materijalne greške
Članovi revizijskog tima mogu biti sa više revizijskog iskustva iz posebnih oblasti.	Radni tim i supervizija	Članovi revizijskog tima mogu biti sa manje revizijskog iskustva iz posebnih oblasti.
Revizor može da izabere da prvo pribavi revizijske dokaze – putem analitičkih procedura. Revizor može da izabere substantivne revizijske procedure da bi dobio sveobuhvatnije dokaze u smislu troškova koje iziskuje snabdevanje dokazima.	Priroda revizijskih procedura	Revizor može da obavi više testiranja kontrola i manje substantivnih testova Revizor može da izabere substantivne revizijske procedure da bi dobio manje obuhvatnije dokaze u smislu efekata cost-benefit analize.
Revizor će verovatno obaviti revizijske procedure u vreme kada su bilanci raspoloživi.	Vreme obavljanja revizijskih procedura	Revizor može da obavi revizijske procedure na prethodnim podacima i da ih kasnije potvrdi.
Revizor će uobičajeno obaviti revizijske procedure na većem delu populacije podataka.	Obim obavljanja revizijskih procedura	Revizor može da obavi revizijske procedure na manjim delovima populacije.

Tabela 7. Faktori koji utiču na revizijske odluke u vezi primene revizijskih procedura⁷³

6.5.1 Struktura kadrova i supervizija revizije

Bitan momenat u postupku određivanja članova revizijskog tima ima utvrđeni nivo rizika od materijalnih grešaka u finansijskim izveštajima. Ovaj uticaj ima poseban značaj u slučaju „multiplih klasa transakcija“. Na primer, ukoliko klijent ima evidentne slabosti u internim kontrolama, tada postoji visok rizik da menadžment primenjuje kontrolne aktivnosti, u tim okolnostima revizor odgovara na povećan rizik uključivanjem članova revizorskog tima sa većim iskustvom. Analogno ovome, revizor može da u slučaju posebnih i kompleksnih privrednih društava uključi revizore koji su specijalizirali upravo u oblastima: privredi, poljoprivredi, bankarstvu, i tsl. Suprotno tome kod onih subjekata koji nisu kompleksni moguće je angažovati početnike.

6.5.2 Priroda revizijskih procedura

Jedna od opštih bazičnih odluka u procesu obavljanja revizije uključuje izbor revizijske procedure. Generalno gledano, ukoliko je rizik materijalne greške visok, revizor će pokušati da dobije dokaze na koje se može osloniti sa velikom pouzdanošću. Na primer, kada

⁷³ Stanišić, M., Stanojević, Lj., Revizija i primena kompjutera, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010, str 105

je u pitanju potraživanje od kupaca revizor će se uveriti na bazi potvrda da li kupac dužuje dati iznos koji je memorisan u datoteci potraživanja ili na papirnatim izveštajima. U nekim slučajevima može se desiti da kupac nema informacije o detaljima pojedinih iznosa računa kupljene robe. U takvim okolnostima revizor mora da sprovede alternativne testove, kao što su ispitivanje adekvatnosti internih kontrola i testiranje dokumentarnih dokaza uključujući novčane tokove i relacije između isplate računa od strane kupaca i zaprimanja gotovinskih iznosa. Naravno, postojanja značajnog revizijskog rizika ima značajan uticaj na izbor revizijskih procedura.

Revizor može na bazi raspoloživih informacija da pozicionira prirodu revizijskih procedura, pre svega u domenu obuhvatanja načina obrade, testiranja kontrola i substantivnih testova.

6.5.3 Vreme obavljanja revizijskih procedura

Odluke o vremenu obavljanja revizijskih procedura se odnosi na pozicioniranje obavljanja revizije pre kraja (prethodna revizija) ili po završetku fiskalne godine. U slučaju preliminarne ocene kontrolnog rizika kao nesigurnog (niskog), revizor će uobičajeno obaviti testiranje kontrola na prethodnim podacima. Ukoliko revizor utvrdi da su interne kontrole pouzdane, rizik da će se greška desiti između vremena obavljanja substantivnog testa, kao što su potvrda potraživanja od kupaca, na prethodnim (internim) podacima i posle kraja fiskalne godine, krajnje je redukovan. Testiranje salda u internoj reviziji omogućuje da revizor posle kraja fiskalne godine „ubrzano“ stekne sumarno mišljenje o finansijskim izveštajima. Međutim, ukoliko su interne kontrole slabe, onda je rizik od pogrešne tvrdnje visok, i revizor će tada izvršiti proceduru substantivnog testiranja na podacima završnog računa.

6.5.4 Obim revizijskih procedura

Revizor će mnogo ekstenzivnije obavljati revizijske procedure kada je rizik od materijalnih grešaka značajno visok. Na primer, ako su interne kontrole fizičkog brojanja zaliha neadekvatne, revizor će morati da poseti sve klijentove lokacije gde se nalaze zalihe, i da testira brojanjem statistički značajan broj stavaka zaliha.

6.6 Kontrola rada revizora na terenu

Rad na terenu, kao i ceo angažman, mora da se nadzire na odgovarajući način, kako bi se obezbedilo ostvarenje ciljeva, osiguranje kvaliteta i razvoj zaposlenih. Stepen neophodnog nadzora zavisiće od stručnosti i iskustva revizora i od složenosti angažovanja. Direktor funkcije eksterne revizije ima sveobuhvatnu odgovornost za nadzor nad obavljanjem angažovanja, ali on može da odredi članove sa odgovarajućim iskustvom da izvrše taj pregled. Revizori sa odgovarajućim iskustvom se mogu iskoristiti da pregledaju rad manje iskusnih revizora. Odgovarajuća evidencija o obavljenom nadzoru treba da se dokumentuje i čuva.

Odgovarajući nadzor poboljšava efikasnost članova revizorskog tima i pomaže unapređivanje profesionalnih veština. Pre otpočinjanja revizije vođa tima treba da bude siguran da su članovi tima shvatili ciljeve i zadatke revizije. Dobar vođa tima treba stalno da pomaže, savetuje i daje uputstva članovima tima.

Iskusan vođa tima treba da detaljno pregleda radne papire, potkrepljujuću dokumentaciju i nalaze revizora. Tim pregledom on će ustanoviti da su svi zaključci revizora adekvatno obrazloženi i da su zadovoljeni ciljevi revizije. Kao što je već rečeno, ovaj pregled treba da se vrši tokom revizije, kako bi se na vreme ispravile greške i obezbedilo dovoljno dokaza za postignute zaključke.

Svi radni papiri revizije pregledaju se kako bi se obezbedilo da oni podržavaju izveštaj angažovanja i da su izvršene sve neophodne procedure revizije. Lice koje vrši pregled dokumentacije (supervizor), nakon što ga pregleda treba da na svaki dokument stavi svoje inicijale i datum kao dokaz o izvršenom pregledu.

Kada se tokom same revizije postave neka pitanja, senior revizor treba da ih pribeleži, tako da se lako performišu u „razjašnjeno“ kada budu rešena uz odgovarajuće dokaze. Senior revizor je odgovoran za analizu svih radnih papira tokom trajanja revizije. Na kraju, menadžer revizije može da oceni analizu radnih papira revizije koju je izvršio senior revizor.⁷⁴

Nadgledanje uključuje usmeravanje rada pomoćnika koji su uključeni u izvršavanje ciljeva revizije i određivanje da li su ti ciljevi postignuti. Elementi nadgledanja uključuju obučavanje pomoćnika, informisanje o značajnim problemima koji se pojavljuju, pregled izvršenog rada, i tsl. Obim nadgledanja prikladan u određenoj prilici zavisi od mnogo faktora, uključujući složenost klijenta i kvalifikacije osoba koje izvode taj rad.

Nadgledanje se obavlja posmatranjem rada osoblja, pregledom rezultata revizijskog posla u radnim papirima i razgovorom između osoblja i supervizora. Da bi se postigao organizovan pristup nadgledanju i osigurala kontrola rada na terenu, većina revizorskih firmi koristi kontrolne papire i specijalno napravljene memorandume za ocenjivanje rada osoblja, te identifikaciju i rešavanje značajnih pitanja postavljenih za vreme obavljanja zadatka.

Rad osoblja revizije na svakom nivou i fazi revizije treba pravilno nadgledati tokom revizije i dokumentovani rad treba da bude pregledan od starijeg člana osoblja revizije. Nadzor je od suštinske važnosti da se osigura ispunjenje ciljeva revizije i održavanje kvaliteta revizorskog rada.

Nadzor obuhvata obezbeđivanje da :

- članovi revizorskog tima imaju jasno i dosledno razumevanje plana revizije,
- revizija se vrši u skladu sa revizorskim standardima,
- plan revizije i akcioni koraci navedeni u tom planu su praćeni,
- radni listovi sadrže dokaze koji adekvatno podržavaju sve zaključke, preporuke i mišljenja
- revizor postiže navedene ciljeve revizije, i
- Izveštaj o reviziji sadrži zaključke revizije , preporuke i mišljenja , po potrebi.

⁷⁴ Stanišić, Mile, Interna kontrola i revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2014, str 295

Supervizori bi trebalo da se uvere da zaposleni jasno razumeju posao koji se očekuje od njih , razloge za vršenje i rok u kome posao treba da bude ostvaren . Sa iskusnim osobljem, supervizori mogu odlučiti delokrug rada revizije i ostaviti detalje osoblju . Gde je osoblje manje iskusno , supervizori će možda morati da navedu revizijske postupke koje treba izvršiti , kao i tehnike za prikupljanje i analizu podataka.⁷⁵

6.6.1 Vremenski budžet i radne liste

Vremenski budžet je procena ukupnog broja sati rada koji se očekuju u reviziji. Temelji se na prikupljenim informacijama u prvom glavnom koraku revizije – prikupljanju informacija o klijentu. Vremenski budžet takođe razmatra i druga pitanja poput veličine klijenta, lokaciju klijentovih zgrada, očekivanih računovodstvenih i revizijskih problema, te sposobnost i iskustvo osoblja koje je na raspolaganju. Ukupno vreme mora biti alocirano kroz pripremu radnih popisa naznačujući ko šta mora obaviti i koliko dugo to treba trajati. Dakle, ukupni broj sati je budžet po glavnim kategorijama i raspored na bazi sedmice.

6.6.2 Postavljanje stručnog osoblja

Revizija se može obaviti efikasno samo kada je osoblje revizije posvećeno svojim dodeljenim zadacima. Uspešno angažovanje revizije u velikoj meri zavisi od profesionalnosti ljudi zaduženih za obavljanje posla. Svako angažovanje revizije je koordinirani napor grupe revizora da zajedno ostvare željene rezultate. Znanje , sposobnosti i veštine revizora su značajni elementi u završetku efikasnih i odgovarajućih zadataka revizije. Jednako važno je pravilan razvoj i obuka radne snage revizije da im se omogući da maksimalno iskoriste svoje talente i potencijale .⁷⁶

Broj i kvalitet revizijskog osoblja potrebnog u zadatku zavisiće od složenosti i obima očekivanog revizijskog posla. Većina revizorskih firmi pouzda se u praksu kontrole kvaliteta povezano sa zapošljavanjem, razvojem i napredovanjem kako bi osigurala potrebnu sposobnost revizijskog osoblja. Osim toga, postavljanje revizijskog zadatka prema sposobnosti i iskustvu osoblja sa zahtevima za različite revizijske zadatke koji se obavljaju, istovremeno je posebna funkcija u velikoj revizorskoj firmi.⁷⁷

⁷⁵ http://www.asosai.org/R_P_auditquality/chapter4.htm

⁷⁶ http://www.asosai.org/R_P_auditquality/chapter4.htm

⁷⁷ Dr.Carmichael, John J.Willingham, Pojmovi i metode revizije-vodič u suvremenu revizorsku teoriju i praksu , Mate, Zagreb, 2000, str 130

VII DEO

UTVRĐIVANJE REVIZIJSKOG ANGAŽMANA I PLANIRANJE REVIZIJE PREDUZEĆA „POMORSKI SAOBRAĆAJ“ A.D. KAMENARI

7.1 Utvrđivanje uslova revizijskog angažmana

Međunarodni standard revizije (ISA-210) ima za cilj da uspostavi standarde i pruži smernice u pogledu:

- (a) ugovaranja uslova angažovanja sa klijentom i
- (b) reakcije revizora na zahtev klijenata da se izmene uslovi angažovanja kojima se obezbeđuje niži stепен revizijskog uveravanja.

Revizor i klijent treba da se slože o uslovima angažovanja. Ugovoreni uslovi treba da budu uneti u pismo o uslovima angažovanja na reviziji ili drugi odgovarajući oblik ugovora. Ovaj standard ima za cilj da pomogne revizoru u pogledu sastavljanja pisama o uslovima angažovanja na reviziji finansijskih izveštaja. Standard revizije se takođe primenjuje i na usluge srodne reviziji. Kada treba pružiti druge usluge, kao što su poreski saveti, vođenje računovodstva, ili konsultantske usluge, može se javiti potreba za posebnim ugovorima ili pismima o angažovanju. U nekim zemljama, cilj i obim revizije i obaveze revizora su utvrđeni zakonom. Međutim, i u takvim situacijama revizor može pisma o uslovima angažovanja revizora smatrati kao korisnu informaciju za svoje klijente.⁷⁸

7.1.1 Priprema pisma o angažovanju

Finalni postupak u fazi prihvatanja angažmana, u smislu dobre profesionalne prakse, jeste konfirmacija termina za početak obavljanja revizije i slanje pisma o angažovanju. Forma i sadržaj pisma o angažovanju može varirati za različite klijente ali generalno uključuju sledeće elemente:

- jasnu identifikaciju subjekata i finansijskih izveštaja koji će biti predmet revizije,
- cilj i svrhu revizije
- reference u odnosu na profesionalne standarde kojih će se pridržavati,
- objašnjenje prirode i obima revizije i odgovornosti revizora za obavljanje revizije,
- izjavu koja se odnosi na to da efekti, ispravno dizajnirane i izvedene revizije ne moraju po definiciji da otkriju nezakonite radnje ili materijalne greške,
- podsetnik menadžmentu da je odgovoran za pripremanje finansijskih izveštaja i održavanje sistema internih kontrola,
- napomena menadžmentu da u toku obavljanja revizije treba da bude kooperativan i da pruži odgovarajuća objašnjenja, kao i dokumentaciju za određene zahteve,
- opis pomoćnih poslova koje obavlja revizor, kao što su pripremanje ili izveštaj o obračunu poreza na prihod,
- osnove na kojima se nadoknade obračunavaju,
- zahtev klijentu da konfirmira termine angažovanja potpisivanjem i vraćanjem kopije pisma revizoru.

Da bi eliminisali potrebu da svake godine, ukoliko je nastavljeno sa angažmanom, priprema novo pismo o angažovanju, revizor može putem aneksa pisma o angažovanju prikazati potrebe i efekte revizije u narednim godinama, sem ukoliko ne dođe do raskidanja, izmene ili poništavanja ugovora. Naravno, ukoliko postoje neke značajne buduće promene u

⁷⁸Stanišić, M., Stanojević, Lj., Revizija i primena kompjutera, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010, str 188

terminima angažovanja, prirodi ili obimu klijentovih poslovnih aktivnosti, njegovog menadžmenta, ili zakonskih obaveza, pismo o angažovanju mora biti inovirano.⁷⁹

7.2 Pismo o angažovanju na reviziji kompanije „Pomorski saobraćaj“ A.D. Kamenari

Zahtevali ste od nas da izvršimo reviziju bilansa stanja na dan 31. decembar 2009. godine i odgovarajućeg bilansa uspeha, izveštaja o tokovima gotovine i izveštaja o promenama na kapitalu za godinu koja se završava na taj dan. Imamo zadovoljstvo što možemo da potvrdimo naše prihvatanje i naše shvatanje tog angažovanja pismenim putem. Reviziju ćemo izvršiti s ciljem da izrazimo mišljenje o finansijskim izveštajima.

Reviziju ćemo izvršiti u skladu sa Međunarodnim standardima revizije. Ti standardi zahtevaju da reviziju planiramo i izvršimo na način koji omogućava da se u razumnoj meri uverimo da li finansijski izveštaji sadrže materijalno značajne greške. Revizija uključuje ispitivanje i proveru dokaza koji potkrepljuju iznose i obelodanjivanja u finansijskim izveštajima. Revizija takođe obuhvata ocenu primenjenih računovodstvenih principa i značajnih procena koje je vršilo rukovodstvo, kao i ocenu opšte prezentacije finansijskih izveštaja.

Zbog prirode provere i drugih inherentnih (prirodnih) ograničenja revizije, uključujući i inherentna (prirodna) ograničenja računovodstvenog sistema i sistema interne kontrole, postoji neizbežan rizik da bar neka materijalno značajna greška može ostati neotkrivena.

Pored našeg izveštaja o reviziji finansijskih izveštaja, očekujemo da ćemo vam dostaviti posebno pismo o bitnim slabostima u računovodstvenom sistemu i sistemu interne kontrole na koje budemo naišli.

Želimo da vas podsetimo da je za sastavljanje finansijskih izveštaja, uključujući i odgovarajuće obelodanjivanje informacija, odgovorno rukovodstvo pravnog lica. To uključuje vođenje odgovarajuće računovodstvene evidencije i uspostavljanje internih kontrola, izbor i primenu računovodstvenih politika i očuvanje sredstava pravnog lica. Kao deo procesa naše revizije, zahtevaćemo od rukovodstva pismenu potvrdu izjava koje su nam date u vezi sa revizijom.

Nadamo se punoj saradnji sa vašim osobljem i verujemo da će nam zaposleni dati na raspolaganje svu evidenciju, dokumentaciju i druge informacije koje budemo zahtevali u vezi sa našom revizijom. Naš honorar, koji će biti obračunavan u toku izvođenja revizije, zasniva se na vremenu koje je neophodno pojedincima koji su angažovani da izvrše reviziju, plus dodatni troškovi. Pojedinačne naknade za utrošeno vreme variraju u zavisnosti od nivoa odgovornosti, troškova i zahtevane obučenosti.

Ovo pismo smatra se važećim i u budućim godinama osim ako dođe do prekida saradnje ili nekih izmena.

Molimo vas da nam vratite potpisani priloženi primerak ovog pisma, čime potvrđujete da je ono u skladu sa vašim shvatanjima naših aktivnosti na reviziji finansijskih izveštaja.⁸⁰

⁷⁹ Stanišić, M., Stanojević, Lj., Revizija i primena kompjutera, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010, str 135

⁸⁰ <http://www.mdmrevizija.com>

7.3 Planiranje revizije preduzeća „Pomorski saobraćaj“ A.D. Kamenari

Uvod

Ovaj Memorandum je pisano uputstvo članovima revizorskog tima o strategiji i planu za reviziju finansijskih iskaza društva »Pomorski saobraćaj« a.d. Kamenari. Ovaj dokument ima isključivo internu upotrebu, ali može poslužiti kao osnova za prezentiranje planiranih revizorskih postupaka i procedura rukovodstvu klijenta. Svi iznosi u ovom dokumentu iskazani su u €.

Obim i polje angažovanja

Osnov angažovanja	Ugovor o reviziji finansijskih iskaza za 2012. godinu
Zahtev	Rok za predaju izveštaja je 20.02.2013.
Prethodna revizija	Vršena
Prisustvovanje popisu imovine	Tim je prisustvovao popisu imovine
Završna revizija finansijskih iskaza	U toku izrade finansijskih iskaza i nakon njihovih sastavljanja
Izrada izveštaja revizije je u skladu sa međunarodnim računovodstvenim standardima i standardima revizije, na srpskom jeziku	MRS u primjeni u skladu sa Zakonom o računovodstvu i reviziji za izradu finansijskih iskaza

Iskustva proistekla iz prethodne saradnje sa klijentom i zaključci

Poslovanje klijenta je poznato, obzirom da smo i ranije vršili reviziju finansijskih iskaza ovog društva. Očekuje se da nećemo imati problema sa obavljanjem revizije mada bi skrenuli pažnju na informacioni sistem od kojeg umnogome zavisi koliko će obrada podataka biti brza i precizna.

Osnivanje, delatnost i poslovanje društva

Puni naziv društva	Akcionarsko društvo za prevoz vozila, tereta i putnika »Pomorski saobraćaj« a.d. , Kamenari
Skraćeni naziv društva	»Pomorski saobraćaj« a.d. , Kamenari
Registarski broj	4-0003344/015
Adresa obavljanja privredne delatnosti	Kamenari, Herceg-Novi
Datum osnivanja	28.06.1991.
Šifra delatnosti	61120
Opis delatnosti	Saobraćaj u priobalnim morskim vodama
Prosečan broj radnika 31.12.2011.	76
Prosečan broj radnika 31.12.2012.	81

Raspitivanje kod trećih lica:

Društvo je od osnivanja, već duži niz godina sa dobrim glasom, kako saznajemo iz razgovora sa nekim od njihovih partnera.

Osnivanje i kratak istorijat društva:

Osnivanje društva – datum	28.06.1991.
Osnovna delatnost	Saobraćaj u priobalnim morskim vodama
Ugled rukovodioca	Rukovodioci društva su poznati i priznati u poslovnim krugovima u regiji.

Poslovno okruženje:

Poslovnu 2012. godinu kako u svetu tako i kod nas karakteriše značajan pad privredne aktivnosti. Poslovno okruženje u 2012. godini u Crnoj Gori pokazuje značajnu nestabilnost u odnosu na prethodnu godinu, kako mali tako i veliki sistemi pokazuju nemogućnosti da svoje poslovne aktivnosti obavljaju kao do sada. Pomenute karakteristike poslovnog okruženja sigurno imaju negativan efekat na poslovanje društva pa se u narednom periodu treba usmeriti u pravcu otklanjanja prepreka i slabosti koje koče na putu daljeg rasta i razvoja.

Položaj grane:

Obzirom da se radi o delatnosti koja je u sklopu turizma kao privredne grane, možemo reći da Društvo u ovoj oblasti ima monopol, što proizilazi iz specifičnosti delatnosti kojom se bavi.

Tekuće poslovanje:

Kako saznajemo, Društvo posluje u svojoj branši i ostvaruje zadivljujuće rezultate.

Promene u poslovnoj orijentaciji:

U posmatranom periodu promene u poslovnoj orijentaciji nije bilo.

Razumevanje računovodstvenog sistema:

Programom provere internih kontrola sektora »računovodstvo« uverili smo se u način funkcionisanja računovodstvenog sistema. Informacioni sistem i sistem automatske obrade podataka je na zadovoljavajućem nivou mada se još uvek može podići na viši nivo, sa boljom automatskom obradom podataka uz izbegavanje suvišnih koraka.

Efikasnost organizacione strukture:

Šematski prikaz organizacione strukture nalazi se u delu stalnog dosijea.

Efikasnost internih kontrola:

Detaljnom analizom sistema internih kontrola ustanovili smo da sistem funkcioniše u celosti.

Primenjene računovodstvene politike

Prihodi i rashodi

Prihodi se odmeravaju po pravičnoj vrednosti primljene naknade i predstavljaju iznose koji se dobijaju za izvršene usluge u toku redovnog poslovanja, umanjene za popuste i porez na dodatu vrednost. Prihodi se formiraju na osnovu gotovinske realizacije, koja prolazi kroz fiskalnu evidenciju i fakturisane realizacije (bezgotovinske), nezavisno od momenta naplate.

Rashodi se priznaju u bilansu uspeha po načelu uzročnosti prihoda i rashoda odnosno na obračunskoj osnovi i utvrđuju se za period kada su nastali. Prihodi i rashodi od kamata se, u skladu sa načelom uzročnosti, priznaju u bilansu uspeha perioda na koji se odnose.

Nematerijalna ulaganja

Nematerijalna ulaganja obuhvataju ulaganja u licence i kupljene softvere. Za ova sredstva postoji verovatnoća da će u periodu dužem od jedne godine generisati ekonomske koristi u iznosu koji premašuje troškove.

Nematerijalna ulaganja početno se mere po nabavnoj vrednosti ili ceni koštanja. Nakon početnog priznavanja, nematerijalno ulaganje se iskazuje po nabavnoj vrednosti ili ceni koštanja umanjenoj za ukupnu amortizaciju i ukupne gubitke zbog obezvređenja.

Osnovicu za amortizaciju nematerijalnih ulaganja čini nabavna vrednost. Nematerijalna ulaganja otpisuju se putem proporcionalne stope u roku od pet godina, osim ulaganja čije je vreme korišćenja utvrđeno ugovorom, kada se otpisivanje vrši u rokovima koji proističu iz ugovora.

Nekretnine, postrojenja i oprema

Nekretnine, postrojenja i oprema priznaju se kao sredstvo

1. kada je verovatno da će buduće ekonomske koristi po osnovu tog sredstva priticati u Društvo,
2. kada nabavna vrednost ili cena koštanja tog sredstva može pouzdano da se izmeri.

Početno merenje nekretnina, postrojenja i opreme koji ispunjavaju uslove za priznavanje za sredstvo vrši se po nabavnoj vrednosti ili po ceni koštanja. Nakon početnog priznavanja, nekretnine, postrojenja i oprema iskazuju se po nabavnoj vrednosti ili po ceni koštanja umanjenoj za ukupan iznos obračunate amortizacije i ukupan iznos gubitaka po osnovu obezvređenja. Osnovicu za obračun amortizacije čini nabavna vrednost sredstva, uključujući uvozne dažbine, poreze i svaki neposredno pripisiv trošak u privođenju sredstva funkcionalnom stanju za njegovu nameravanu upotrebu, umanjeno za preostalu (rezidualnu) vrednost.

Zalihe

Zalihe materijala i rezervnih delova, koje se nabavljaju od dobavljača, mere se po nabavnoj vrednosti. Nabavna vrednost obuhvata nabavnu cenu, uvozne dažbine, troškove prevoza i druge troškove vezane za nabavku materijala i rezervnih delova, kao i poreze i druge fiskalne namete (osim onih koje Društvo može naknadno da povрати od poreskih vlasti). Obračun izlaza (utroška) zaliha materijala i rezervnih delova vrši se po FIFO metodi (prva ulazna-prva izlazna).

Kratkoročna potraživanja

Kratkoročna potraživanja obuhvataju potraživanja od kupaca i mere se po vrednosti iz originalne fakture. Ako se vrednost u fakturi iskazuje u stranoj valuti, vrši se preračunavanje u izveštajnu - domaću valutu i knjigovodstveno se evidentira po kursu važećem na dan transakcije. Promene deviznog kursa od datuma transakcije- knjiženja do datuma naplate iskazuju se kao kursna razlika u korist prihoda ili na teret rashoda. Potraživanja iskazana u stranoj valuti na dan preseka bilansa (periodični ili završni) preračunavaju se po važećem kursu u izveštajnu-domaću valutu, a kursne razlike priznaju se kao prihod ili rashod perioda.

Gotovina i gotovinski ekvivalenti

U bilansu tokova gotovine pod gotovinom i gotovinskim ekvivalentima se podrazumevaju gotovina u blagajni, sredstva na računima kod poslovnih banaka i ostala visoko likvidna finansijska aktiva sa dospećem do 3 meseca. Na dan 31. decembra 2012. godine iskaz o tokovima gotovine uključuje u krajnje stanje gotovine i potraživanja od zaposlenih u iznosu od EUR 18.020 (2011: 28.258) koja se odnose na novčane depozite kod biletara i pazar poslednjeg radnog dana prethodne godine.

SWOT ANALIZA

Prednosti:

Monopol, mogućnost za napredovanje.

Slabosti:

Visoki troškovi utrošenog materijala, goriva i električne energije, troškovi zarada, popravki i održavanja.

Šanse:

Povećanje prihoda dolaskom još jednog plovila-trajekta.

Pretnje:

Za sada neznatne.

Najvažniji kupci:

Opština Herceg Novi, Blue line Igalo, Pantomarket Zelenika, Samcommerc Tivat, Energoprojekt Beograd, Coca cola Hell.Bottle, Jugopetrol Kotor, Škorpion d.o.o, Katunjanin Herceg Novi, Stadion ad. Podgorica, Perla Herceg Novi, Lovćen osiguranje Podgorica, Mješovito Herceg Novi, Kolma commerce Budva, Crnagoraput ad Podgorica, Krušo doo caffè Herceg Novi.

Najvažniji dobavljači:

Jugopetrol Kotor, Jadransko brodogradilište Bijela, JP za up.mors.dobra, GPS Navimport, Radius Herceg Novi, Opština Tivat, Marina Zelenika, Uprava carina, Sjever Mont Podgorica, Kronos company, Jahting centar, Boat consulting, Cummis Serbomont.

Kontinuitet poslovanja:

Kontinuitet poslovanja sigurno je da nije sporan. Iz razgovora sa rukovodstvom saznajemo da društvo namerava i u buduću da se bavi istom delatnošću. Ono što je cilj društva u narednom periodu je svakako podizanje usluga na jedan kvalitetniji nivo, povećanje obima usluga kroz disperziju istih, osvajanje novih tržišta u okruženju i šire.

Prisustvovanje godišnjem popisu:

Godišnjem popisu društva je prisustvovao revizorski tim.

Kritična područja revizije

Kritična područja revizije su one oblasti koje sadrže najveći procenat rizika, tj. oblasti koje su karakteristične po visokom obimu aktivnosti ili one gde je značajna uloga procenjivanja. Imajući u vidu da smo već ranije konstatovali da sistem internih kontrola u potpunosti ne funkcioniše, procenu rizika je moguće izvesti na sledeći način:

Vrste rizika	Opis	Procena
Inherentni rizik	Inherentni rizik se odnosi na podložnost stanja na nekom računu ili vrste poslovnih događaja pogrešnim iskazima koji, uzeti pojedinačno ili kumulativno mogu biti materijalno značajni uz pretpostavku da nisu postojale odgovarajuće interne kontrole.	L
Kontrolni rizik	Kontrolni rizik se odnosi na podložnost stanja na nekom računu ili vrste poslovnih događaja pogrešnim iskazima koji, uzeti pojedinačno ili kumulativno mogu biti materijalno značajni, a koje računovodstveni sistem i sistem interne kontrole neće blagovremeno sprečiti, otkriti ili ispraviti.	L
Detekcioni rizik	Detekcioni rizik je rizik da se revizijskim postupcima neće otkriti pogrešni iskazi koji postoje na nekom računu ili vrsti poslovnih događaja, koji uzeti pojedinačno ili kumulativno sa pogrešnim iskazima na drugim računima ili vrstama poslovnih događaja, mogu biti materijalno značajni.	L

Procena rizika (**L** – nisko ; **M** – srednje; **H** – visoko)

Kritična područja revizije se odnose na:

1. Stalna imovina u Bilansu stanja, gde postoji veliki broj aktivnosti,
2. Gotovinu i gotovinske ekvivalente,
3. Kratkoročne finansijske plasmane,
4. Kapital,
5. Prihode,
6. Rashode.

Na osnovu rezultata dobijenih prilikom snimanja internih kontrola, nakon što smo se uverili u način rada i kvalitet poslovanja društva, došli smo do ovakve procene rizika.

Sastav revizorskog tima i odgovornost

Ime i prezime, Naziv Društva	Pozicija	Odgovornosti
»RAD Audit« d.o.o	Rukovodilac revizije	Detaljno planiranje revizije, kritička analiza bilansa, izrada izveštaja i rukovođenje timom.

Vreme i troškovi angažovanja

Ime i prezime, Naziv Društva	Vreme utrošeno na terenu	Vreme utrošeno na izradi izveštaja	Cena u € po času rada	Ukupno cena u €
»RAD audit« d.oo	80	70	20	3000,00 €
Ukupno Ugovorena cena	80	70	20	3000,00 €

Pripremio i obradio:

„RAD audit“ d.o.o

7.4 Izveštaj nezavisnog revizora o izvršenoj reviziji finansijskih izveštaja preduzeća „Pomorski saobraćaj“ A.D. Kamenari

SKUPŠTINI AKCIONARA
„POMORSKI SAOBRAĆAJ“ A.D. KAMENARI

Izveštaj nezavisnog revizora

Izvršili smo reviziju priloženih finansijskih iskaza Akcionarskog društva za prevoz vozila, tereta i putnika „Pomorski saobraćaj“ AD, Kamenari (u daljem tekstu: „Društvo“) koji se sastoje od bilansa stanja na dan 31. Decembra 2012. Godine, bilansa uspeha, iskaza o promenama na kapitalu i iskaza o tokovima gotovine za godinu koja se završava na taj dan, kao i napomena, koje sadrže pregled osnovnih računovodstvenih politika i ostala obelodanjivanja.

Odgovornost rukovodstva za finansijske izveštaje

Rukovodstvo je odgovorno za sastavljanje i istinito i objektivno prikazivanje finansijskih iskaza u skladu sa Zakonom o računovodstvu i reviziji važećim u Crnoj Gori, i za uspostavljanje takvih internih kontrola za koje se smatra da su relevantne za pripremu finansijskih iskaza, koji ne sadrže materijalno značajne greške, nastale bilo zbog pronevere ili zbog grešaka u radu.

Odgovornost revizora

Naša odgovornost je da na osnovu izvršene revizije izrazimo mišljenje o priloženim finansijskim iskazima. Reviziju smo izvršili u skladu sa Zakonom o računovodstvu i reviziji važećim u Crnoj Gori i Međunarodnim standardima revizije. Ovi standardi zahtevaju da se pridržavamo relevantnih etičkih zahteva i da reviziju planiramo i obavimo na način koji nam omogućuje da steknemo razumni nivo uveravanja da finansijski iskazi ne sadrže materijalno značajne greške.

Revizija obuhvata obavljanje procedura u cilju prikupljanja revizorskih dokaza o iznosima i obelodanjivanjima u finansijskim iskazima. Izbor procedura zavisi od naše procene, uključujući i procenu rizika od materijalno značajnih grešaka u finansijskim iskazima nastalih bilo zbog pronevere ili grešaka u radu. U proceni rizika uzimamo u obzir interne kontrole, koje su relevantne za sastavljanje i istinito i objektivno prikazivanje finansijskih iskaza, sa ciljem kreiranja odgovarajućih revizorskih procedura, ali ne i za svrhe izražavanja mišljenja o efektivnosti primenjenih internih kontrola. Takođe, revizija obuhvata i ocenu adekvatnosti primenjenih računovodstvenih politika i opravdanosti značajnih procenjivanja, koje je rukovodstvo izvršilo, kao i ocenu opšte prezentacije finansijskih iskaza.

Smatramo da su revizorski dokazi koji smo pribavili dovoljni i odgovarajući i pružaju osnov za izražavanje našeg mišljenja.

Mišljenje

Po našem mišljenju, finansijski iskazi istinito i objektivno prikazuju finansijsko stanje Društva na dan 31. Decembra 2012. Godine, poslovni rezultat i tokove gotovine za godinu koja se završava na taj dan i sastavljeni su u skladu sa Zakonom o računovodstvu i reviziji važećim u Crnoj Gori.

Herceg-Novi, 20.februar 2013.godine

Rade Radović, ovlašćeni revizor
RAD audit d.o.o Herceg-Novi

7.5 Finansijski izveštaji klijenta „Pomorski saobraćaj“ AD Kamenari

ISKAZ O UKUPNOM REZULTATU u periodu od 01.01. do 31.12.2012. godine⁸¹

POZICIJA	Iznos	
	Tekuća godina	Prethodna godina
I. POSLOVNI PRIHODI	4.991.952	4.642.047
1. Prihodi od prodaje	4.883.967	4.609.738
2. Prihodi od aktiviranja učinaka i robe		
3. Povećanje vrijednosti zaliha učinaka		
4. Smanjenje vrijednosti zaliha učinaka		
5. Ostali poslovni prihodi	107.985	32.309
II. POSLOVNI RASHODI	3.252.209	3.222.183
1. Nabavna vrijednost prodate robe		
2. Troškovi materijala	845.021	829.721
3. Troškovi zarada, naknada zarada i ostali lični rashodi	1.202.802	1.240.052
4. Troškovi amortizacije i rezervisanja	714.834	599.665
5. Ostali poslovni rashodi	489.552	552.745
A. POSLOVNI REZULTAT	1.739.743	1.419.864
I. FINANSIJSKI PRIHODI	135.344	107.456
II. FINANSIJSKI RASHODI	911	165
B. FINANSIJSKI REZULTAT	134.433	107.291
I. OSTALI PRIHODI	3.413	96
II. OSTALI RASHODI	247.040	9.477
C. REZULTAT IZ OSTALIH AKTIVNOSTI	-243.627	-9.381
D. REZULTAT IZ REDOVNOG POSLOVANJA	1.630.549	1.517.774
E. NETO REZULTAT POSLOVANJA KOJE JE OBUSTAVLJENO		
F. REZULTAT PRIJE OPOREZIVANJA	1.630.549	1.517.774
G. DRUGE STAVKE REZULTATA/POVEZANE SA KAPITALOM/		
H. PORESKI RASHOD PERIODA	144.168	134.776
1. Tekući porez na dobit	121.025	90.060
2. Odloženi poreski rashodi ili prihodi perioda	23.143	44.716
I. NETO REZULTAT	1.486.381	1.382.998
J. ZARADA PO AKCIJI		
1. Osnovna zarada po akciji	20	20
2. Umanjena (razvodnjena) zarada po akciji		

⁸¹ <http://www.scmn.me/fajlovi/POSA201212R.pdf>

ISKAZ O FINANSIJSKOJ POZICIJI
Na dan 31.12.2012. godine

POZICIJA	Iznos	
	Tekuća godina	Prethodna god
AKTIVA		
A. NEUPLAĆENI UPISANI KAPITAL		
B. STALNA IMOVINA	8.353.824	8.823.091
I. GOODWILL		
II. NEMATERIJALNA ULAGANJA		
III NEKRETNINE, POSTROJENJA, OPREMA	7.314.500	7.606.656
1. Nekretnine, postrojenja i oprema	7.134.500	7.606.656
2. Investicione nekretnine		
3. Biološka sredstva		
IV DUGOROČNI FINANSIJSKI PLASMANI	1.219.324	1.216.435
1. Učešća u kapitalu	1.219.324	1.216.435
2. Učešća u kapitalu koja se vrednuju metodom učešća		
3. Ostali dugoročni finansijski plasmani		
C. ODLOŽENA PORESKA SREDSTVA		
D. STALNA SREDSTVA NAMJENJENA PRODAJI I OBUSTAVLJENA SREDSTVA		
E. OBRtna SREDSTVA	4.362.348	3.070.648
I. ZALIHE	419.652	433.991
II. KRATKOROČNA POTRAŽIVANJA, PLASMANI I GOTOVINA	3.942.696	2.636.657
1. Potraživanja	376.248	342.592
2. Potraživanja za više plaćen porez na dobit		
3. Kratkoročni finansijski plasmani	2.312.546	1.987.056
4. Gotovinski ekvivalenti i gotovina	1.253.902	328.582
5. Porez na dodatu vrijednost i AVR		6.685
F. UKUPNA AKTIVA	12.716.172	11.893.740
PASIVA		
A. KAPITAL	12.252.025	11.482.751
I. OSNOVNI KAPITAL	8.893.108	8.303.106
II. NEUPLAĆENI UPISANI KAPITAL		
III. REZERVE	695.266	619.377
IV. POZITIVNE REVALORIZACIONE REZERVE I NEREALIZOVANI DOBICI	1.176.427	1.176.427
V. NEGATIVNE REVALORIZACIONE REZERVE I NEREALIZOVANI GUBICI		
VI. NERASPOREĐENA DOBIT	1.487.224	1.383.841
VII. GUBITAK		
VIII. OTKUPLJENE SOPSTVENE AKCIJE I OTKUPLJENI SOPSTVENI UDJELI		
B. DUGOROČNA REZERVISANJA I DUGOROČNE OBAVEZE		
I. DUGOROČNA REZERVISANJA		
II. DUGOROČNE OBAVEZE		
1. Dugoročni krediti		
2. Ostale dugoročne obaveze		
C. ODLOŽENE PORESKE OBAVEZE	101.844	78.701
D. KRATKOROČNA REZERVISANJA I KRATKOROČNE OBAVEZE	362.303	332.288
I. KRATKOROČNE OBAVEZE	362.303	332.288
1. Kratkoročne finansijske obaveze		
2. Obaveze po osnovu sredstava namjenjenih prodaji i obustavljenih sredstava		
3. Obaveze iz poslovanja	67.396	69.811
4. Ostale kratkoročne obaveze i PVR	142.713	172.417
5. Obaveze po osnovu poreza na dodatu vrijednost	31.169	23.806
6. Obaveze po osnovu poreza na dobit	121.025	90.060
II KRATKOROČNA REZERVISANJA		
E. UKUPNA PASIVA	12.716.172	11.893.740

PETI DEO

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Naša zemlja je više od jedne decenije u ratovima i tranziciji. Opšti socijalni uslovi i okruženje u kome živimo svakako imaju uticaja na razvoj revizijske profesije kod nas. Prema tome, revizija je veoma značajna u građenju i razvoju tržišnih i poslovnih institucija.

U svakoj prilici kada se podnose finansijski izveštaji postoji pitanje realnosti istih i pitanje ugrožavanja interesa vlasnika. Funkcije revizora zbog toga i jeste da pripremi i prezentira nezavisno stručno mišljenje o tome da li su finansijski izveštaji koje podnosi medadžer preduzeća istiniti i objektivni. Revizor svoj rad mora da radi po standardima revizije i u skladu sa profesionalnom etikom.⁸² Tek nakon toga mogu se donositi odluke o prihvatanji ili ne prihvatanju finansijskih izveštaja.

Tokom obavljanja revizije, revizor razmatra mnogobrojna pitanja na koje je potrebno dati i relevantne odgovore. Odgovore revizori mogu oblikovati shodno dokazima koji su prikupljeni tokom njihovog angažmana. Shodno tome, tokom revizije, revizori sa određenom dozom skepticizma razmatraju sve prezentovane i obelodanjene informacije, kako finansijske tako i nefinansijske, od kojih su sačinjeni i sami finansijski izveštaji.

Međunarodni standard revizije (ISA) 300 Planiranje revizije finansijskih izveštaja ima za cilj da uspostavi standarde i pruži smernice o razmatranjima i aktivnostima povezanim sa planiranjem revizije finansijskih izveštaja. Ovaj standard propisuje da „Revizor treba da planira reviziju da bi se angažovanje izvršilo na efektivan način.“

Konačni cilj revizije jeste iznošenje mišljenja o tome da li se finansijski izveštaji pravilno prikazuju u skladu sa opšte prihvaćenim računovodstvenim principima. Da bi izrazio ovo mišljenje, revizor mora da smanji rizik pojave materijalnih grešaka u finansijskim izveštajima na prihvatljivo nizak nivo.

Pošto utvrdi ciljeve revizije, revizor osmišljava posebne procedure revizije koje će rezultirati produkcijom dovoljno uverljivog dokaznog materijala koji će revizoru omogućiti da formira mišljenje o finansijskim izveštajima.

Pre nego što klijent bude prihvaćen, revizor treba da na osnovu opštih informacija o klijentu, utvrdi njegov integritet. Revizori koriste razne politike i procedure za donošenje odluke da li da prihvate novog klijenta ili nastave rad.

Faze planiranja revizije i ocene rizika predstavljaju osnovu za dobru reviziju, pošto se i sami postupci revizije mogu kreirati u zavisnosti od zaključaka ove dve faze. Ono što je neophodno revizoru prilikom obavljanja revizije finansijskih izveštaja je posedovanje profesionalnog skepticizma.

Obzirom da je primarni cilj revizije izražavanje nezavisnog ekspertskog mišljenja o realnosti finansijskih izveštaja, postaje savršeno jasno da svi navedeni postupci planiranja revizije omogućuju revizoru da na najbolji mogući način izvršava svoju ulogu čuvara javnog interesa i podizanja kvaliteta finansijskog izveštavanja, kao bitne poluge društvenog blagostanja na određenom ekonomskom prostoru.

⁸²Stanišić, M., *Revizija*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009. str. 12.

LITERATURA:

1. Carmichael, John J. Willingham, Pojmovi i metode revizije-vodič u suvremenu revizorsku teoriju i praksu, Mate, Zagreb, 2000
2. Đokić, B., Pavić, Ž., Istraživački metodi u poslovnim sistemima, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2012
3. K.H. Spencer Pickett, *Planiranje revizije na bazi rizika*, Prevod, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 2011
4. Knežević, G., Analiza finansijskih izveštaja, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010
5. Kotler, P., Keller, K., L., Marketing menadžment, Data Status, Beograd, 2006
6. Međunarodna federacija računovođa, Međunarodni standardi revizije – prevod sa engleskog jezika, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2005
7. Messier, W.F., JR, *Auditing A systematic approach*, Mc Graw-Hill, New York, 1997
8. Messier, W.F., Glover, S.M., Pravitt D.F., *Auditing and assurance services: A systematic approach*, fourth edition, Mc Graw-Hill, New York, 2006.
9. Mihić, D, *Ugovaranje i planiranje revizije*, Univerzitet Singidunum, FFMO, Beograd, 2005
10. Milojević, D., S., *Finansijska revizija i kontrola*, Beogradska poslovna škola, Beograd, 2006.
11. Petrovic, Z., *Međunarodni standardi revizije*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2011
12. Petrovic, Z., *Računovodstvena regulativa*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009
13. Ravinder Kumar, Virender Sharma, *Auditing: Principles and Practice*, Prentice Hall of India Private Limited, New Delhi, 2005
14. Russell, J.P., *ASQ Auditing Handbook - Principles, Implementation, and Use* (3rd Edition), American Society for Quality (ASQ), 2005
15. Samardžić, I., *Finansijski menadžment i menadžersko računovodstvo*, Fakultet za poslovni menadžment, Bar, 2009
16. Soltani, B., *Revizija-međunarodni pristup*, Mate, Beograd, 2010.
17. Stanišić Mile, *Interna kontrola i revizija*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2014

18. Stanišić Milovan, Stanojević, Lj., Revzija i primena kompjutera, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010.
19. Stanišić Milovan, Metodologija revizije, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
20. Stanišić Milovan, Revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
21. Upravljanje rizikom poslovanja: integrisani okvir, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 2009.

Internet izvori:

1. http://www.asosai.org/R_P_auditquality/chapter4.htm (23.03.2014.)
2. <http://www.dri.rs/lat/revizije-o-reviziji.html> (20.06.2013.)
3. www.chronoszenica.com/2012/05/metodologija-obavljanja-revizije/ (10.12.2013.)
4. www.scmn.me/fajlovi/POSA201212R.pdf (15.02.2014.)
5. www.srr-fbih.org/pdf/2013/02/Medjunarodni_revizijski_standardi-1.pdf (02.07.2013.)